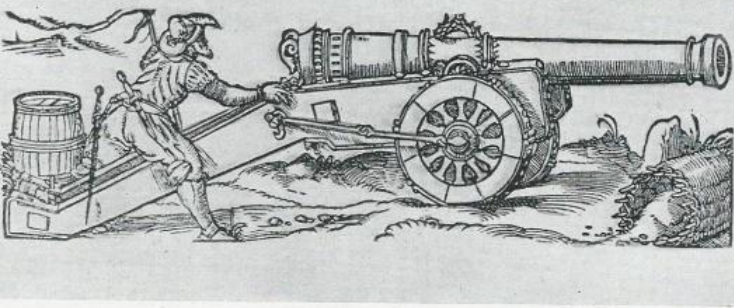
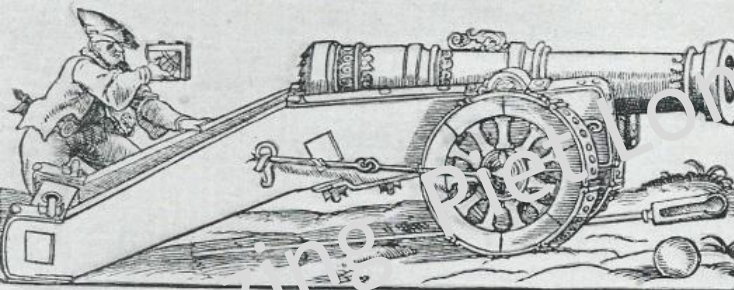
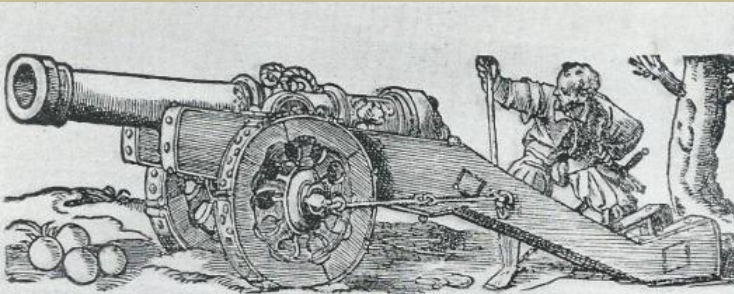

BASTIONS EN COURTINES VOOR ZOUTLEEUW

Prof. em. dr. Piet Lombaerde

Van middeleeuwse omwalling tot gebastioneerde versterking

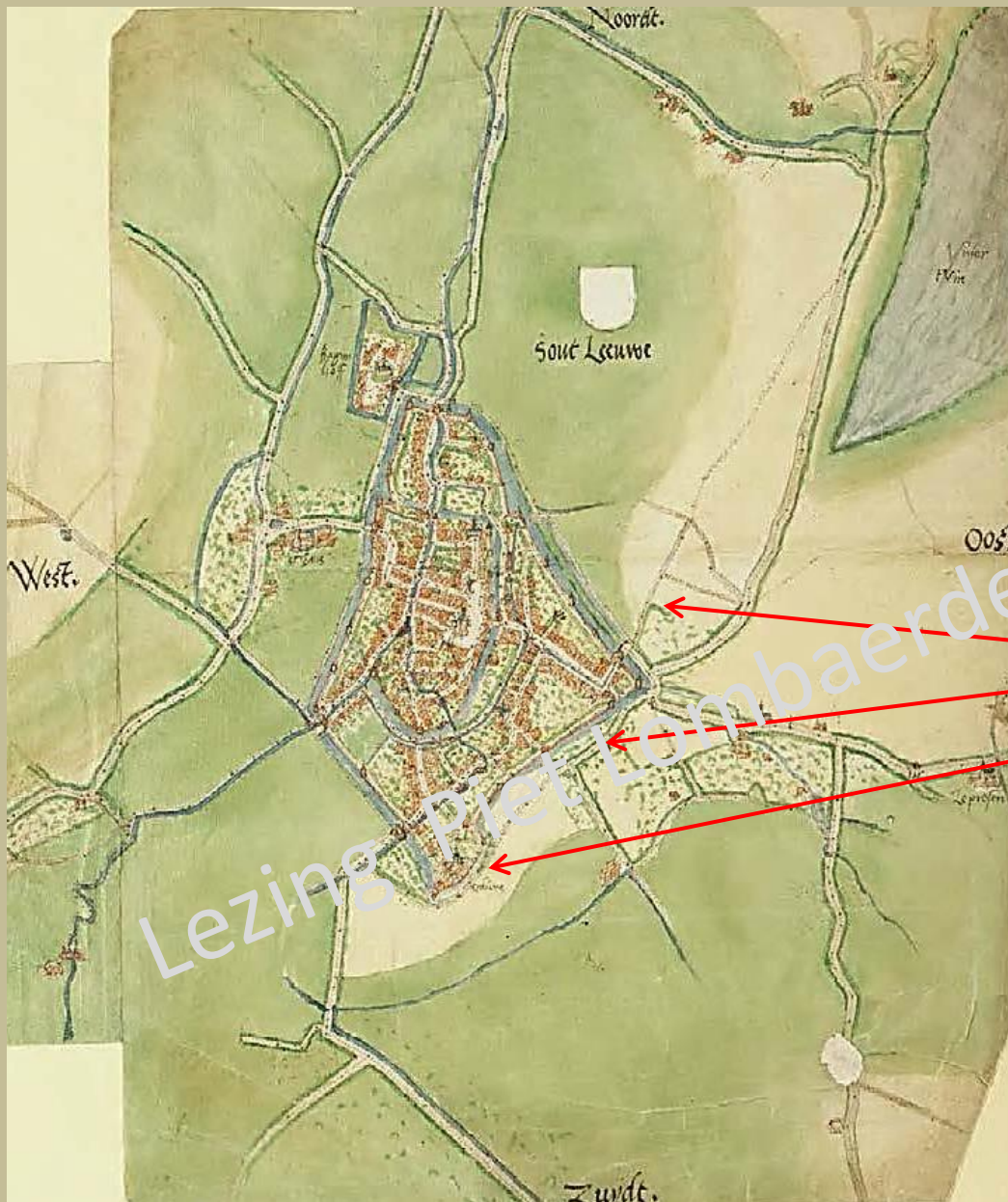

Inhoud

- de relatie tussen de middeleeuwse omwalling en de gebastioneerde versterking van Zoutleeuw
- welke soort van nieuwe gebastioneerde versterking werd gekozen?
- wie zijn de bouwers van de nieuwe gebastioneerde versterkingen?
- het Heksenkot en de barbacane
- de nieuwe gebastioneerde omwalling van Zoutleeuw: het Spaanse model
- een merkwaardig voorwerk: de tenaille aan de Sint-Truidense poort
- de citadel: een vierkant fort?
- de citadel: toch wel een onregelmatige gebastioneerde constructie
- nieuwe voorstellen voor meer voorwerken
- de Spaanse successieoorlog en het beleg van Marlborough
- een laatste belangrijke aanpassing tijdens de 18de eeuw: de grote caponnière

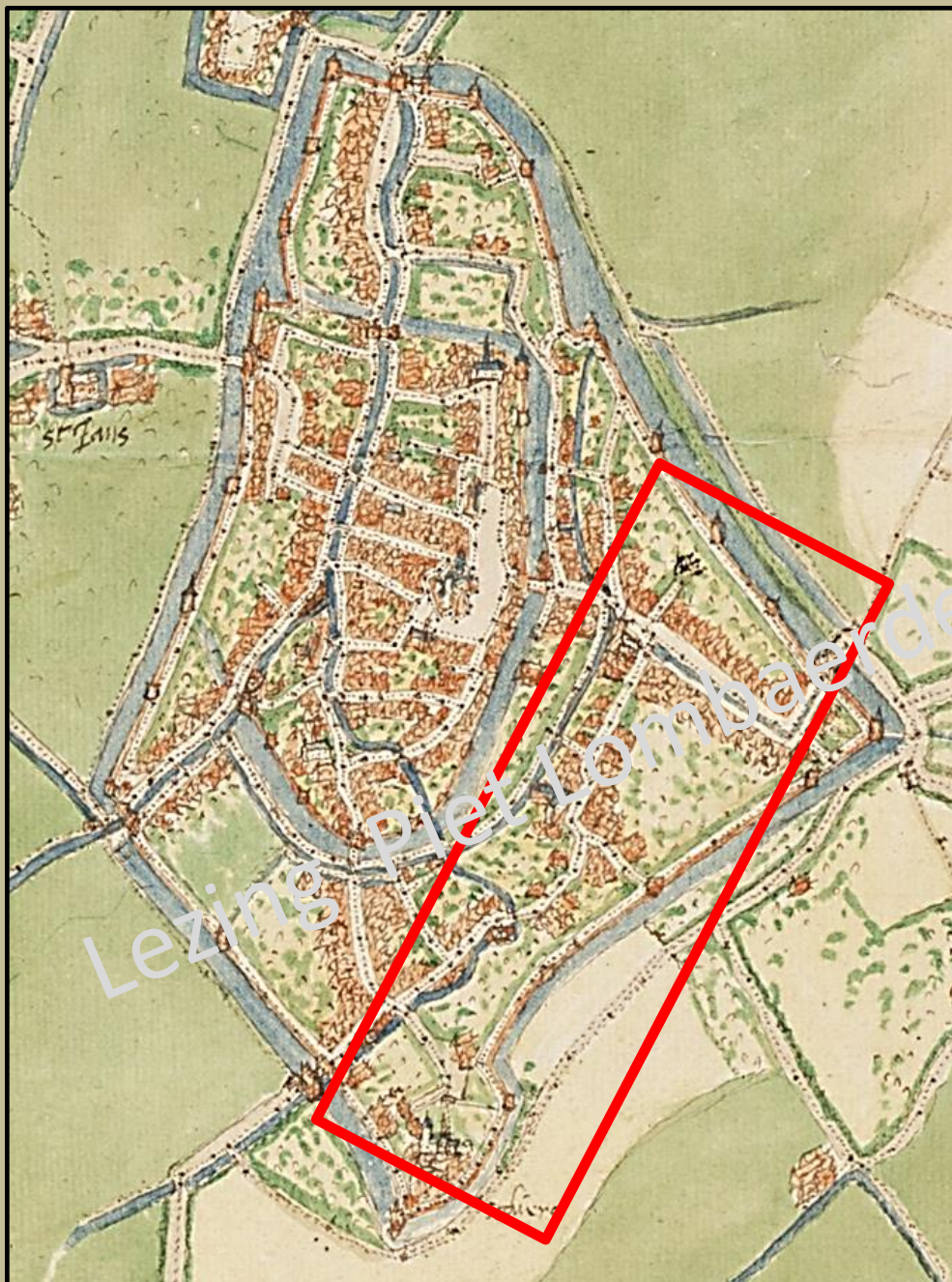
**DE RELATIE TUSSEN DE
MIDDELEEUWSE OMWALLING EN DE
GEBASTIONEERDE VERSTERKING VAN
ZOUTLEEUW**

Lezing Piet Lombardi 5/03/2022

Hogergelegen gedeelte:
open akkerland :
geen inundaties
mogelijk

Jacob van Deventer: Zoutleeuw, ca.1560

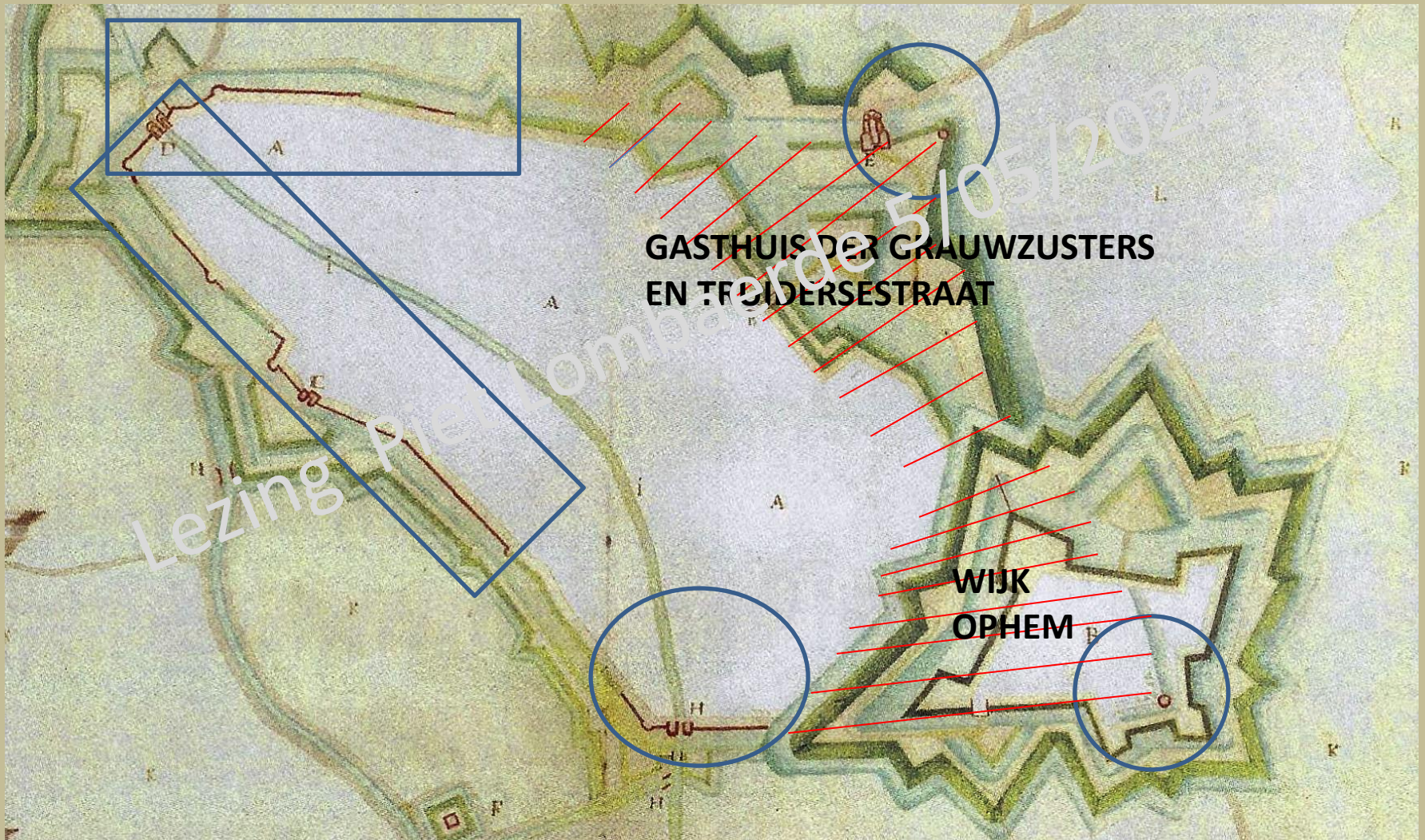

Lezing Piet Lombardie 5/05/2022

Deel tussen tweede en derde
middeleeuwse omwalling
wordt opgeofferd voor
nieuwe gebastioneerde
versterkingen

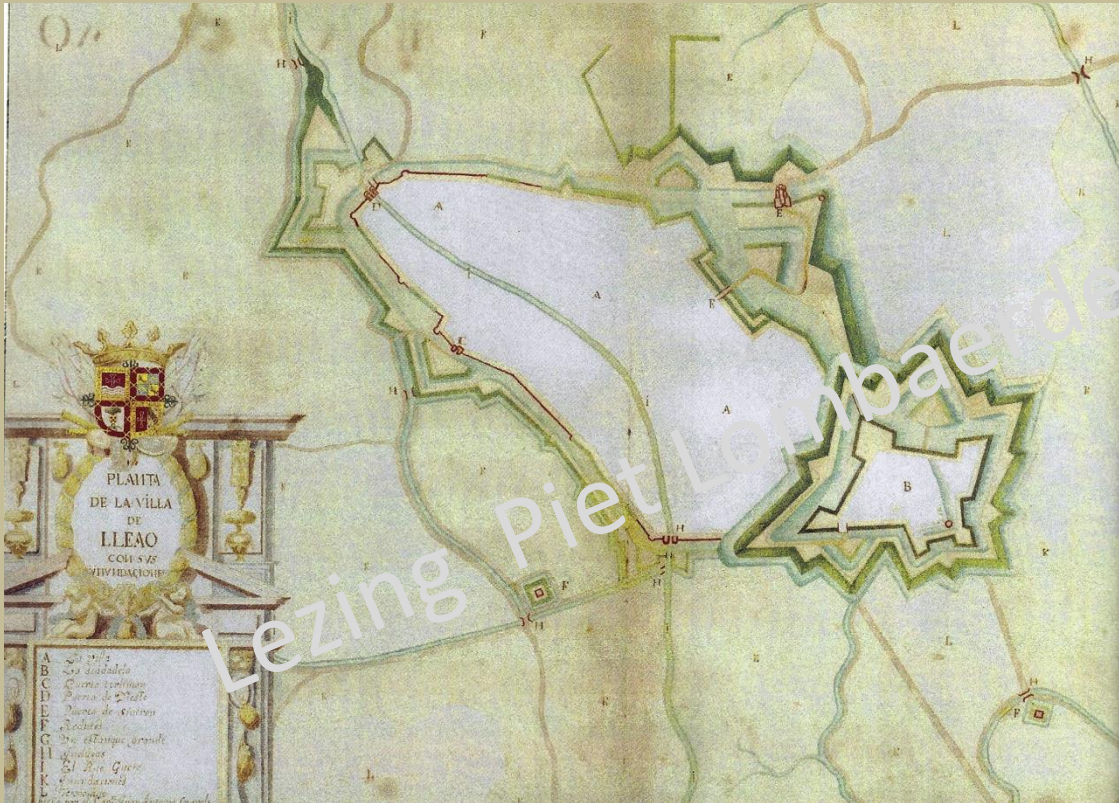
Bewaarde onderdelen van de middeleeuwse omwalling
in de gebastioneerde omwalling van Zoutleeuw.

Opgeofferde straten, kloosters en wijk voor de nieuwe versterkingen en citadel

De omschakeling van middeleeuwse naar gebastioneerde versterking:

- de middeleeuwse omwalling werd maximaal behouden en slechts gedeeltelijk gesloopt in het zuiden;
- wel werd de contrescarp sterk uitgebouwd;
- er werden heel wat voorwerken aangebracht: ravelijnen, een hoornwerk, een kroonwerk in het zuiden, redans enz.
- alle aandacht gaat naar de bouw van een citadel in het zuiden van de stad.

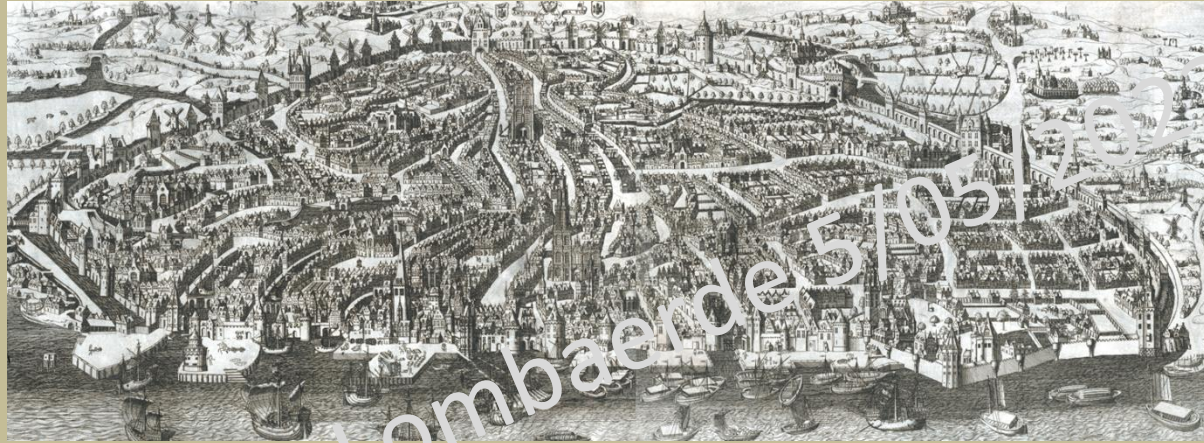

Jan-Antoonius Snavels, *Planta de la villa de Lleo*, 1688
(Uit: *Plantas de las principales villas...*, 1688)

**VOOR WELKE SOORT VAN NIEUWE
GEBASTIONEERDE VERSTERKING
WERD GEKOZEN?**

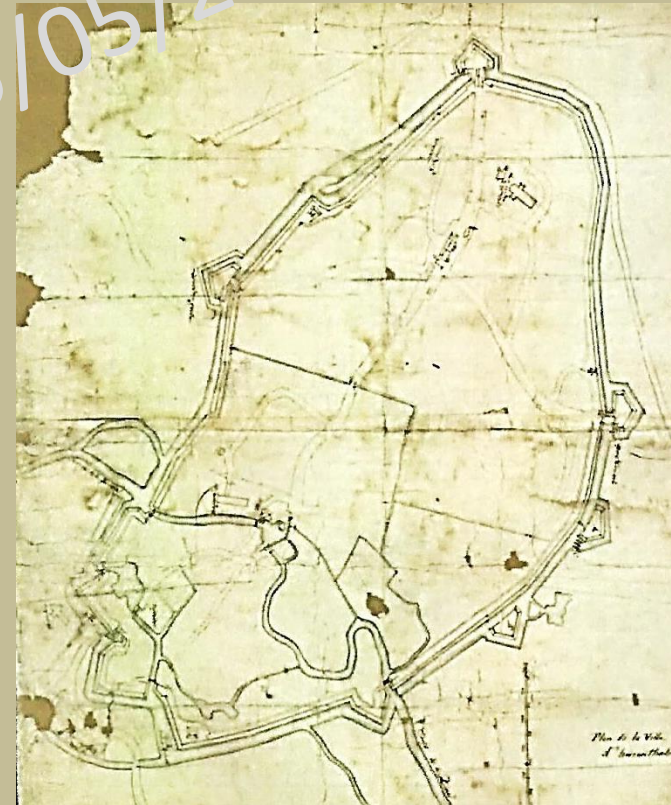
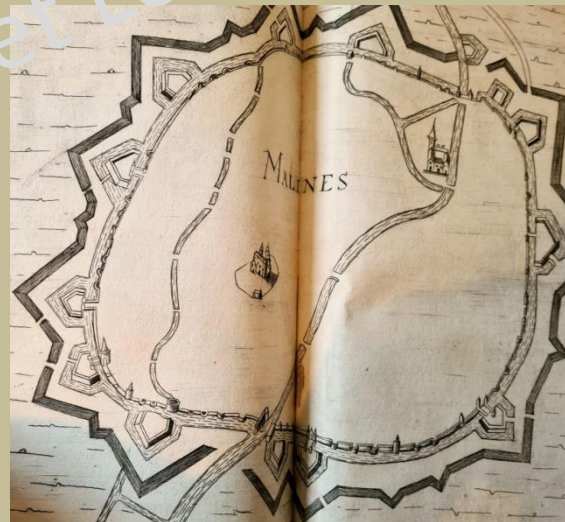
Lezing Piet Lombardi 31/05/2022

AFBRAAK VAN DE BESTAANDE MIDDELEEUWSE OMWALLING EN VERVANGING DOOR NIEUWE GEBASTIONEERDE OMWALLING: ANTWERPEN ALS VOORBEELD

Middeleeuwse omwalling aanpassen
aan nieuw gebastioneerd systeem:
Mechelen, Leuven, Lier, Herentals

Piet Lombaerde 5/05/2022

System met behoud van middeleeuwse omwalling en gedeeltelijke toevoeging van bastions

Dit systeem wordt toegepast in Zoutleeuw

Zoutleeuw (Vestingatlas van Jean Boulengier, ca.1680)

**WIE ZIJN DE BOUWERS
VAN DE NIEUWE
GEBASTIONEERDE
VERSTERKINGEN?**

Lezing Pieter van der Meer / 05/2022

Eerste gebastioneerde versterkingen in 1642

Tijdens Tachtigjarige oorlog worden in 1642 voor het eerst plaatselijke versterkingen aan vervallen middeleeuwse omwalling uitgevoerd door ingenieur Abraham Melyn (?-1646):

- aarden linie met redans vanaf Dormaalse beek tot Sint-Truiderpoort;
- enkele voorwerken (hoornwerken)

In 1655-1656 worden nog palissades aangebracht

Filips IV: Spaanse koning
1621-1665

Vrede van de Pyreneeën in 1659 tussen Spanje en Frankrijk onder Filips IV:
aanzienlijk gebiedsverlies voor Spaanse Nederlanden;

nadien kwam prinsbisdom Luik in Franse invloedssfeer;

Zoutleeuw behoorde tot oostgrens van Brabant en moest versterkt worden tegenover prinsbisdom Luik

Karel II: de 'behekste':
koning van Spanje: 1665--1700

Zoutleeuw werd opnieuw versterkt, nu met een gebastioneerd systeem vanaf 1669-1670

Salomon van Es (?- 1684)

Ingenieur in dienst van de Spaanse overheid.

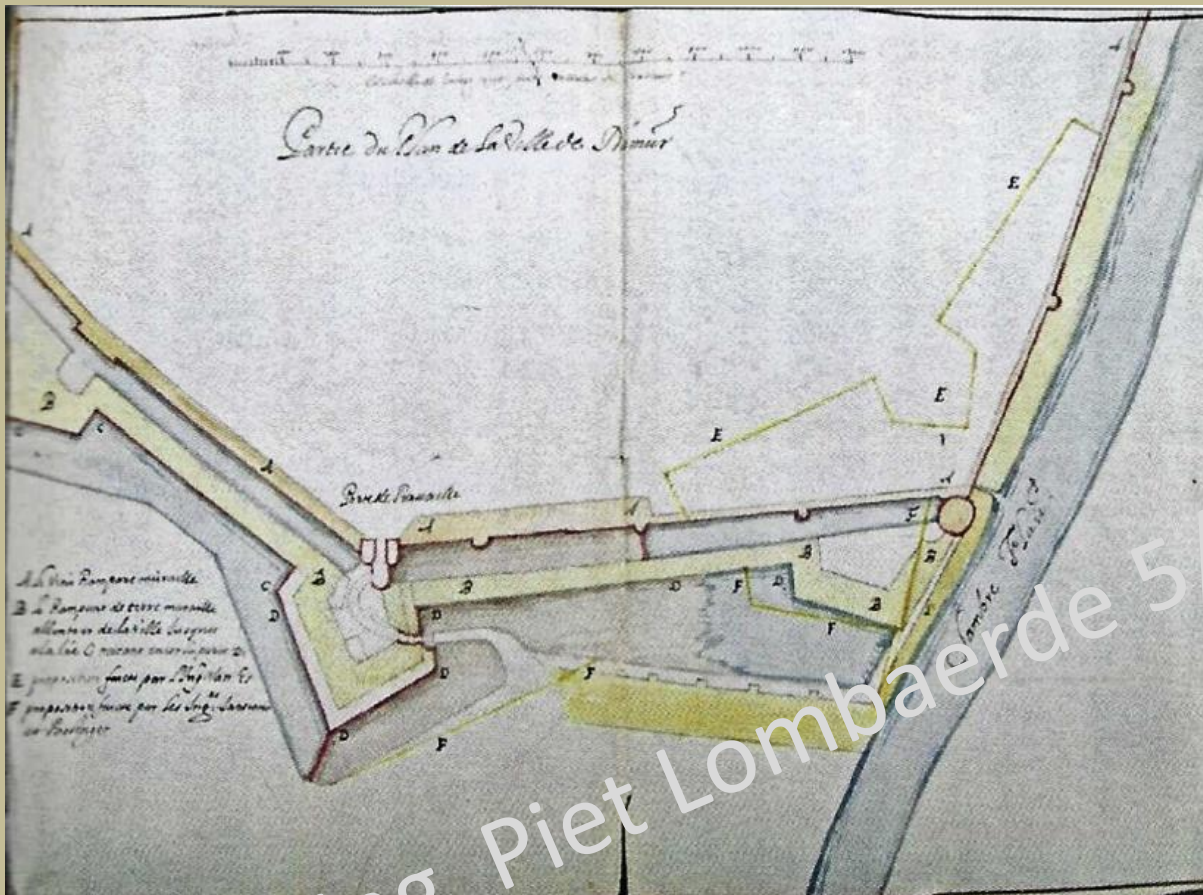
Hij bekleedt de posten van achtereenvolgens ingenieur, kapitein en tenslotte luitenant-generaal van de artillerie en eerste ingenieur van de koning.

Werkt samen met ingenieurs als Henry Janssens, Jean Boulengier, Benjamin Rosenquist en Antoine van Marck.

Leermeester van de Spaanse ingenieur Sebastian Fernandez Medrano, die in Brussel de school voor militaire ingenieurs zal oprichten.

Verwezenlijkingen:

- Namen in 1664, daarna Antwerpen en Gent
- meest bekende: de citadel van Charleroi, 20 juli 1666
- Zoutleeuw in 1669-1670
- Genua: 1680-1681

- gedeeltelijk behoud van de middeleeuwse omwalling;
- voorstel tot constructie van gebastioneerde omwalling op de terreinen van de oude stad

Salomon van Es, Jean Boulengier en Henri Janssens:
ontwerp voor de versterking van de Brusselse poort in Namen, 1655

Francisco de Cestel Rodrigo (1621-1675)
Landvoogt van de Spaanse Nederlanden

CHARLEROI
1666

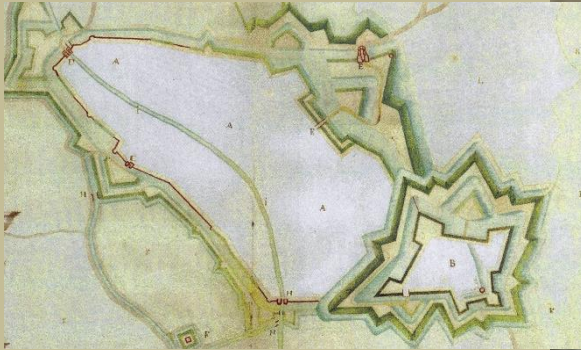

Antoine van Marck (1630-1683)

- ingenieur en architect in dienst van de Spaanse koning

Verwezenlijkingen:

- werkt in 1665-1667 aan de versterkingen van de citadel van Namen
- in 1666 dient hij de versterkingen van Zoutleeuw te inspecteren en aan te passen aan het gebastioneerd systeem; werkzaamheden starten in 1667
- volgt in 1670 Salomon van Es op voor de versterkingen van de citadel van Zoutleeuw
- tekent in 1669 een kaart voor de versterkingen van Oostende
- in 1672 werkt hij terug in Namen, alsook aan het fort van Navaigne (Limbourg)
- in 1679 verstevigt hij de vestingwerken van Vilvoorde

Zoutleeuw

Fernandéz de Velasco
landvoogd van de Spaanse
Nederlanden (1668-1670)

Juan de Monterey (1649-1716)
Domingo de Zúniga y
Fonseca, landvoogd van de
Spaanse Nederlanden,
(1670-1678)

Lezing Piet Lombaerde 5/05/2020

HET HEKSENKOT EN DE BARBACANE

Lezing Piet Lombaerde 5/9/2022

Het bewaren van onderdelen van de middeleeuwse omwalling:

- een poedertoren;
- een barbacane.

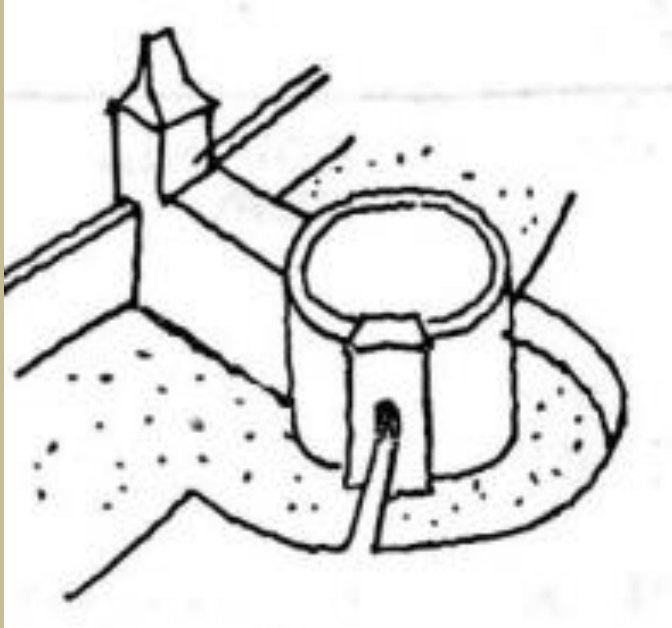
Laatste restanten van de barbacane

Poedertoren, genaamd Heksenkot

WAT IS EEN BARBACANE?

(van het Arabische *barbakkaneh*).

- stenen werk voor een toegangspoort van een omwalling van waaruit de toegang tot de stad onder schot kan gehouden worden. Dikwijls komen vóór deze constructie met verdedigbare muren ook nog twee torens voor;
- meer algemeen wordt deze benaming ook wel gebruikt voor een verdedigingswerk, ook in hout, dat buiten een stadspoort of kasteelpoort gelegen is. Ook wel bruggeschans genoemd.

A

B

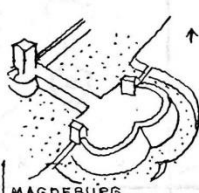
I.1.

HAFNIA S. Laurens

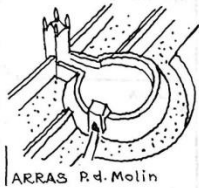
HARLEM Cruyspoort

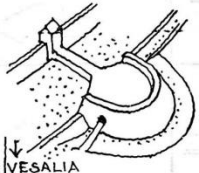
MAGDEBURG

2.

KRAKÓW B. Stawkovska?

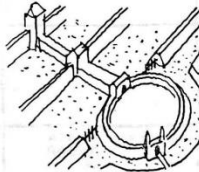

ARRAS R. d. Molin

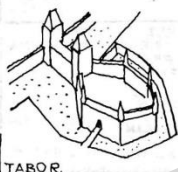
VESALIA

3.

EMBDEN Niepoort

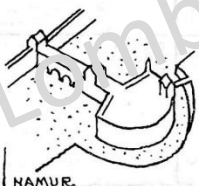
II.1.

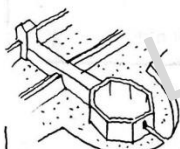
TABOR

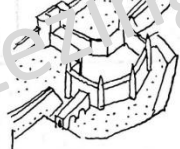
BARI EJOV

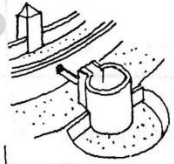
NAMUR

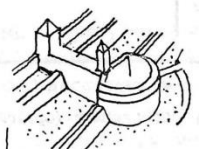
CAMPEN Venenpoort

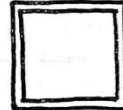
KOLONIA Weyerthor

TRENČIN B. Mlynska

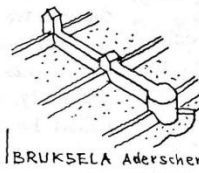

SVOL Blymarkt p.

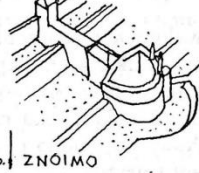

KRAKÓW B. Flor.

3.

BRUKSELA Aderscherpoort

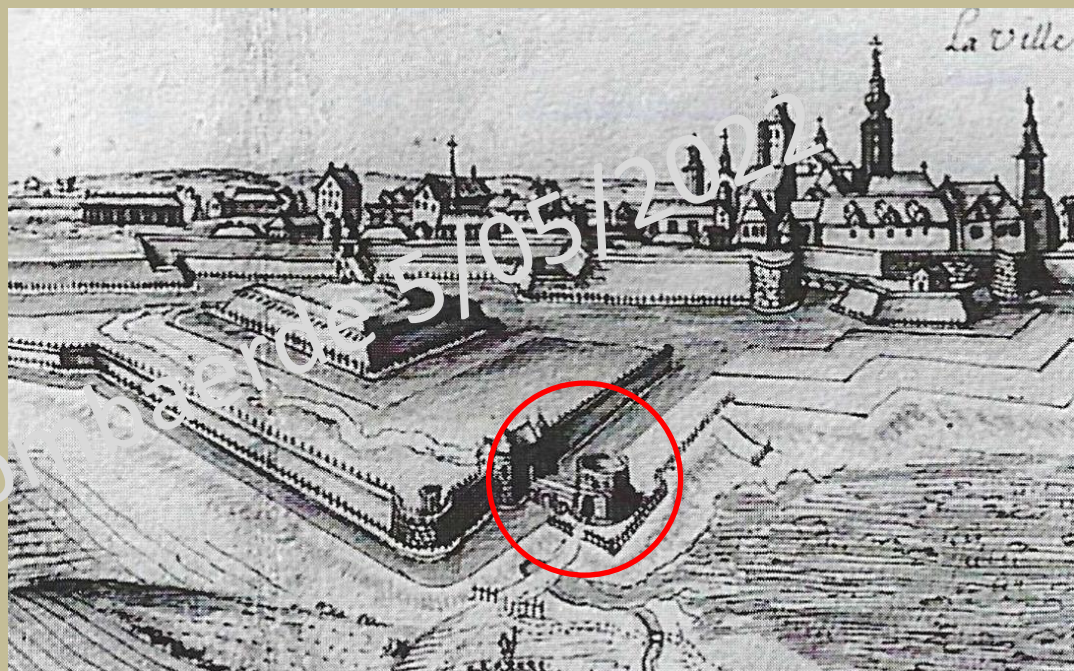
ZNOIMO

BARBACANE:
 typologie met voorbeelden
 (volgens prof. Janusz Bogdanowski)

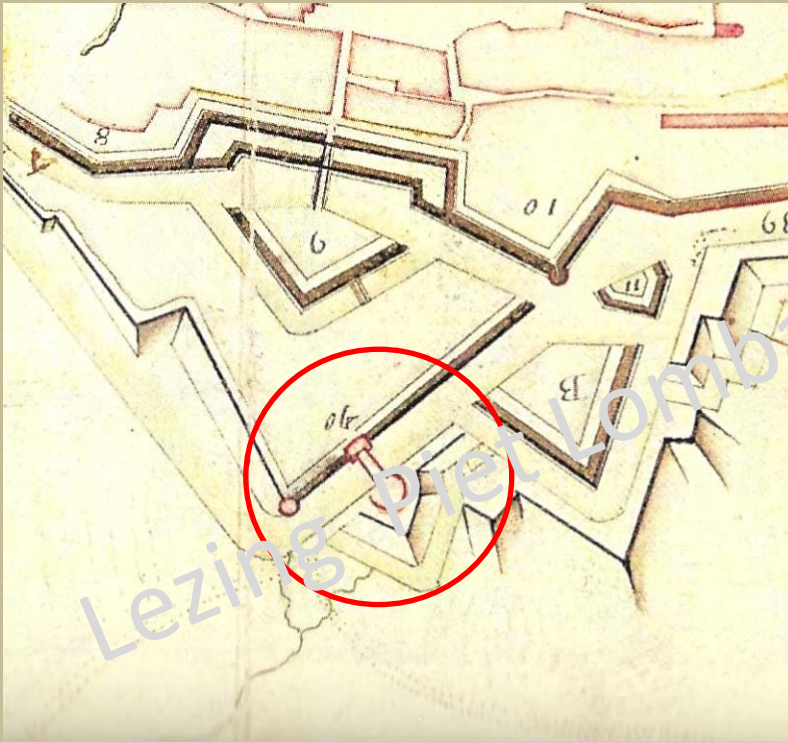
De barbacane voor de Sint-Truidense poort

Sint-Truidense poort
(Jacob van Deventer,
ca.1560)

Sint-Truidense poort met barbacane
en redan op de contrescarp
(Gezicht op Zoutleeuw, 1678)

Zoutleeuw: barbacane ingevoegd in redan, die als ravelijn functioneert

Brussel: Vlaamse poort met barbacane ingevoegd in een ravelijn, 17de eeuw

**DE NIEUWE GEBASTIONEERDE
OMWALLING VAN ZOUTLEEUW:
HET SPAANSE MODEL**

Lezing Piet Lombardet 1051-2022

Regel van het 'commandement'

Della Fortif. delle Città Come debbino essere i forti, che s'hanno a fare sotto ad una Fortezza, & Città, che vogliono affredare.

Cap. XIII.

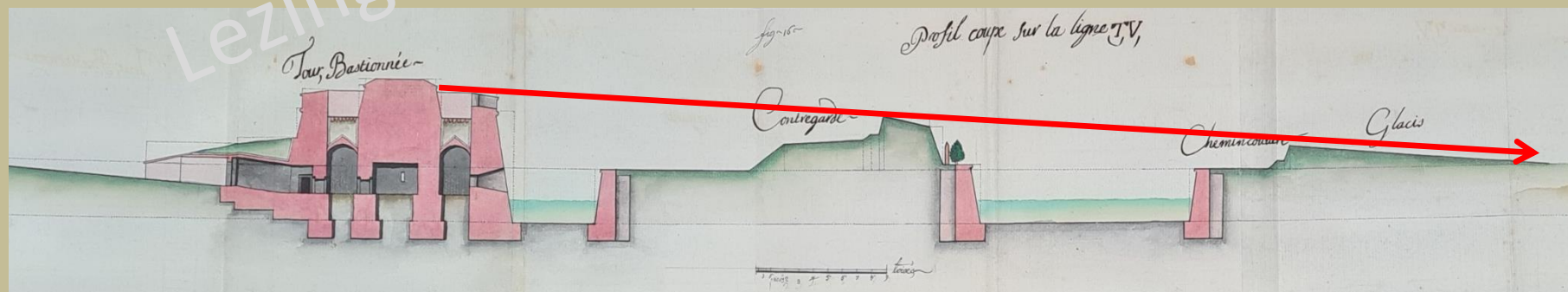
IACOMO CASTRIOTTO.

SENDOSE fin qui a pieno detto della fortificatione della Città, hora mi pare, che si cominci a trattare di questi che si fono fare per gli eserciti in campagna. Per dare adunque a tal città prima di tutto che ha bisogno di fortificatione con quella nella guerra fatta del 1. 1. alla Mirandola. l'escrivo moztorno non ch'era mosso a passarlo in tutti i luoghi: per non far forza per un fatto un nuovo modo forse al parer degli armeniani, per il modo quale se non sia ornamento di quella po... (text continues)

G. Maggi en C. Castriotto, *Della Fortificatione della Città*, Venetië, 1564

Stad met omwalling

Bedekte weg

Voorwerk met glacis

**Regel van het
commandement:
middeleeuwse muren
moeten uitsteken
boven de gebastioneerde
versterkingen**

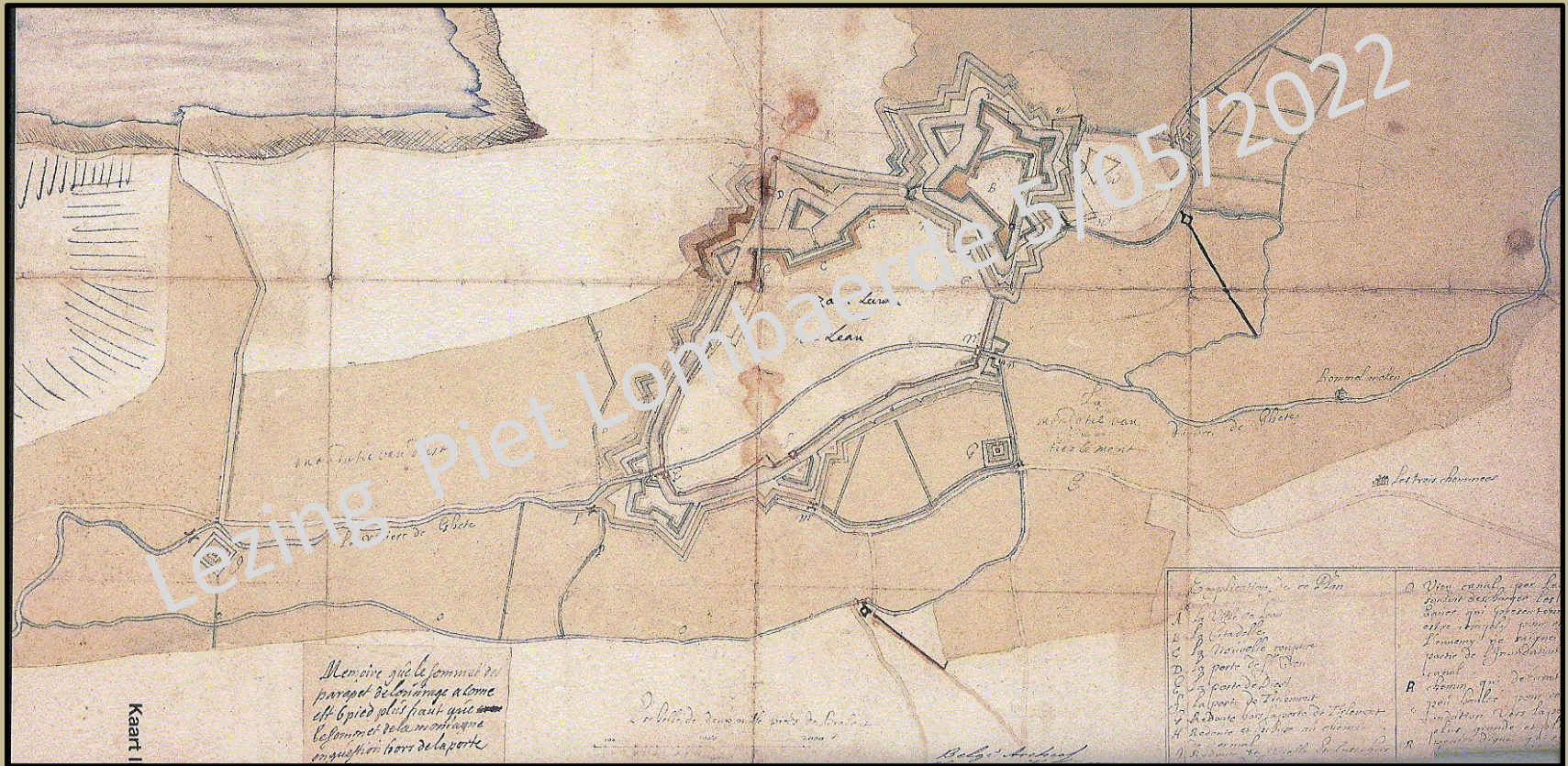

Adam Frans van der Meulen (toegeschreven): zicht op de belegering van Zoutleeuw, einde 17de eeuw

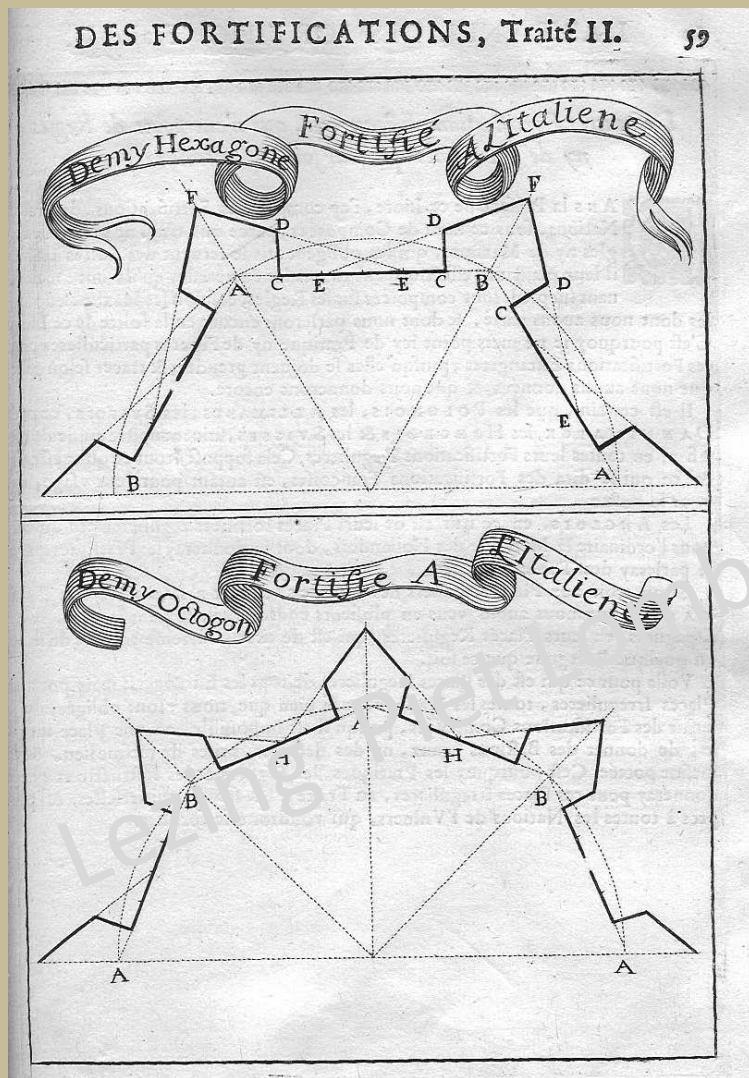
detail

Zoutleeuw: toepassingen van het Spaans gebastioneerd systeem

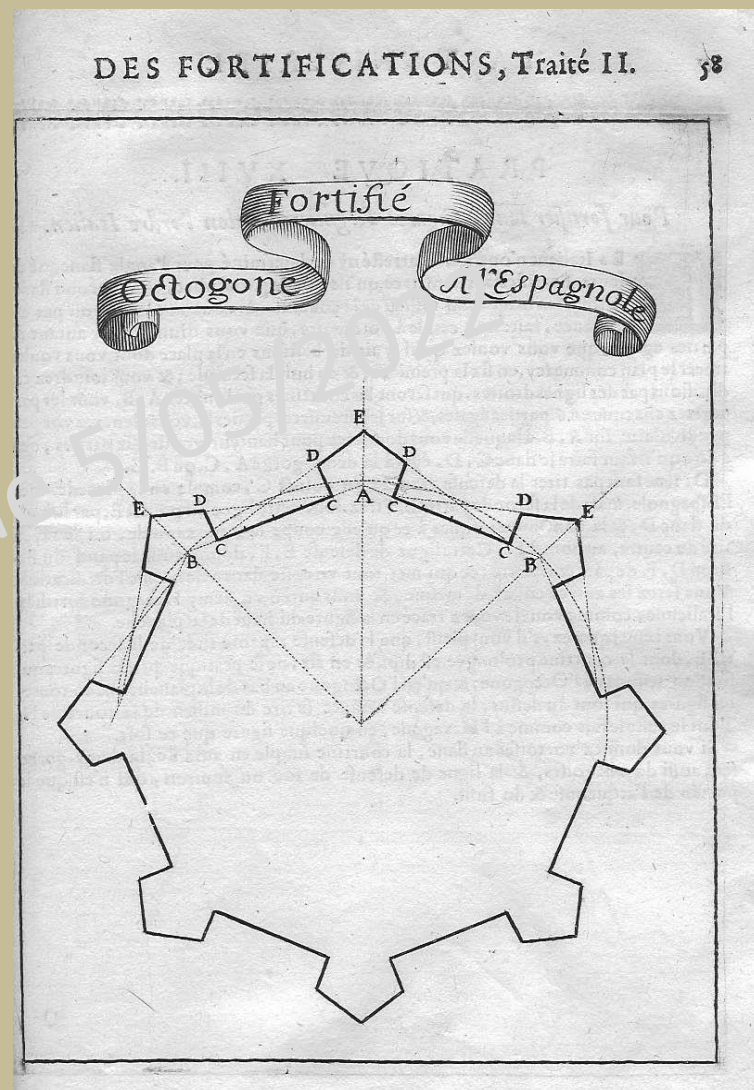

Anoniem: tekening van Zoutleeuw, einde 17de eeuw

ZEVENTIENDE-EEUWSE BASISMODELLEN VAN GEBASTIONEERDE VERSTERKING

Italiaans systeem

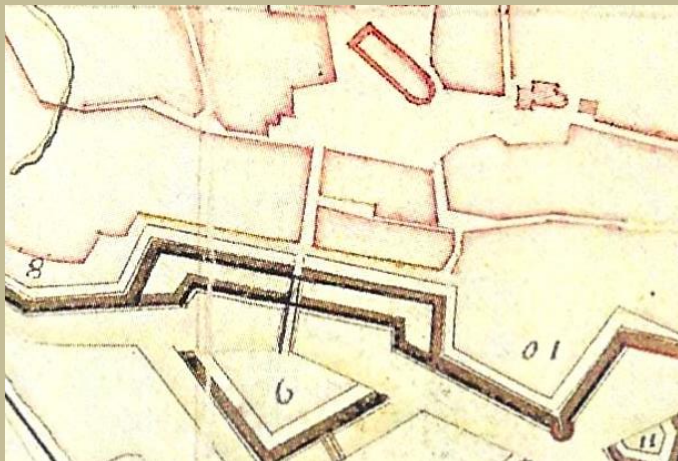

Spaans systeem

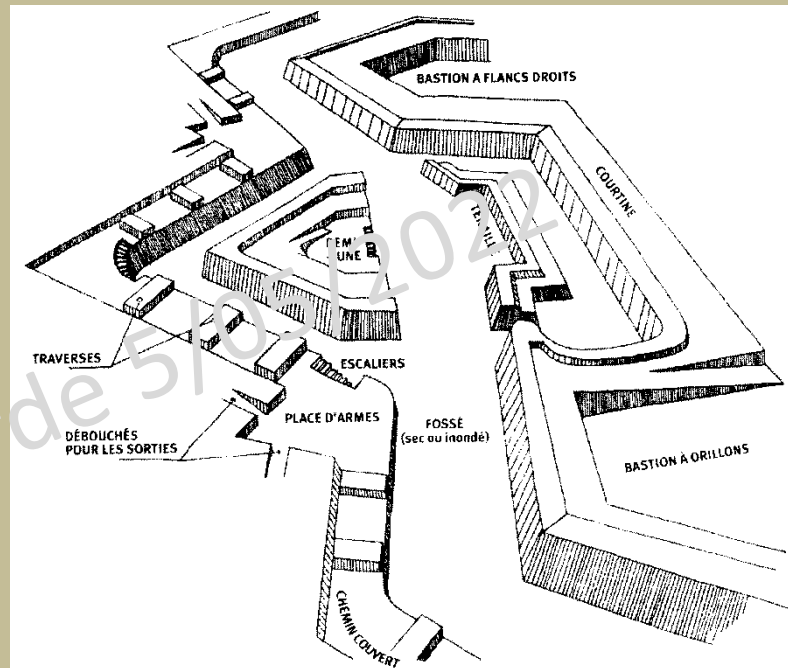
**EEN MERKWAARDIG VOORWERK:
DE TENAILLE
AAN DE SINT-TRUIDENSE POORT**

Lezing Piet Lombrade 5/05/2022

Tenaille

Zoutleeuw: tenaille voor de Truiderse poort

Principe van een tenaille voor een courtine

Damme: tenaille voor een courtine

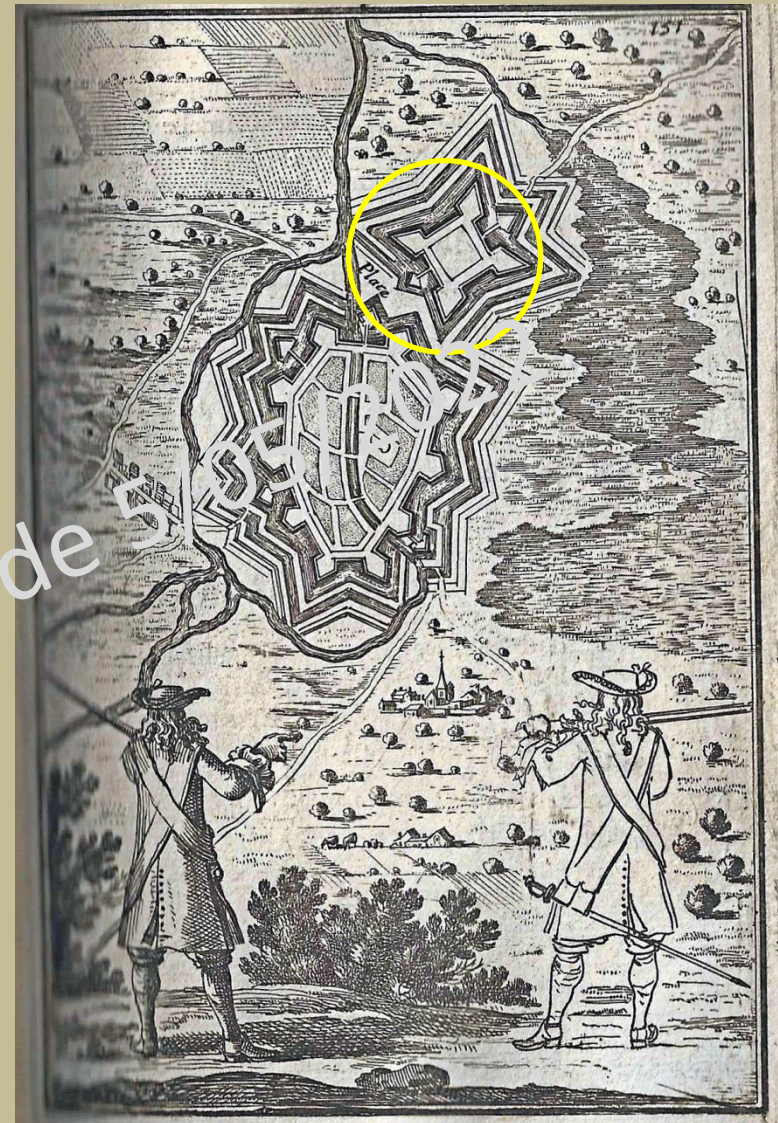
**DE CITADEL:
EEN VIERKANT FORT?**

Lezing Piet Lombard de 5/05/2022

Was de citadel van Zoutleeuw aanvankelijk een vierkant fort?

Jean-Baptiste Christyn, *Les délices des Pays-Bas...*, 1769

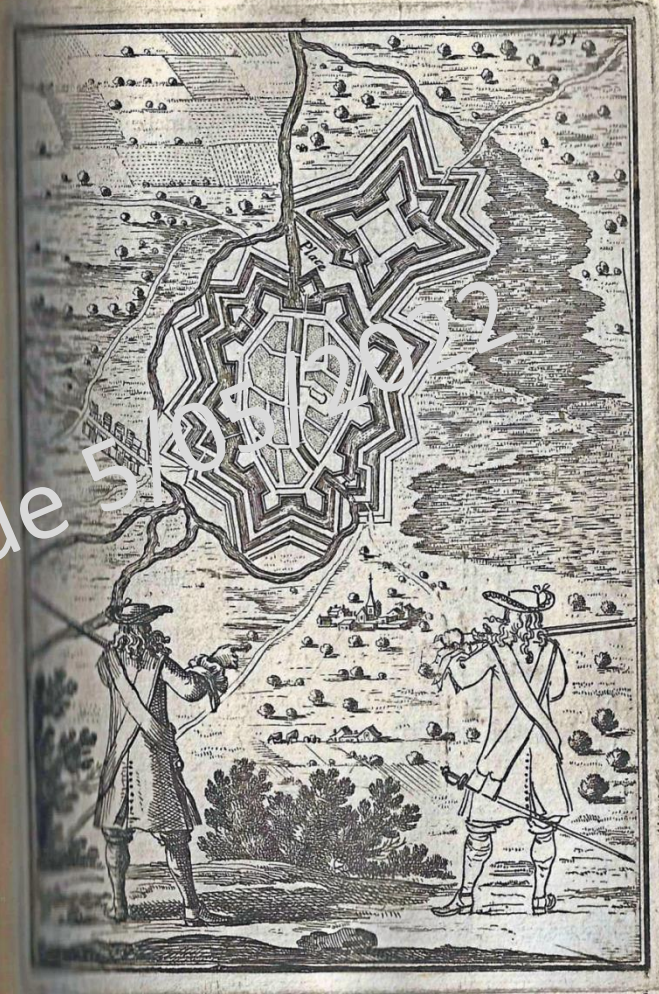

Allain Manesson Mallet, *Les travaux de Mars*, Parijs, 1684-85.

*Construction des Citadelles que l'on élève hors l'enceinte
des Villes.*

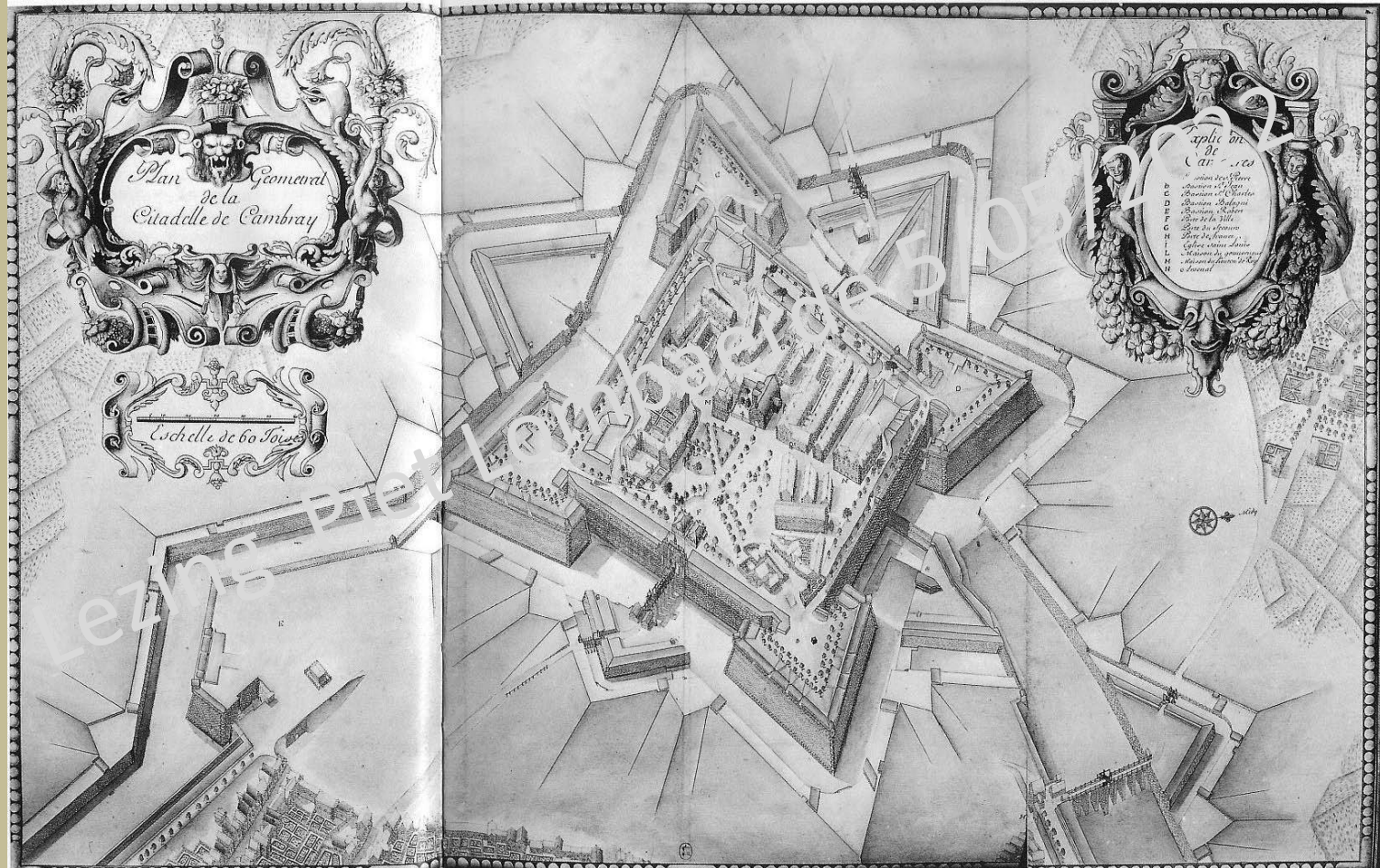
ON ne sçauroit repeter trop souvent les différentes raisons qui obligent un Ingenieur à bâtir une Citadelle hors l'enceinte d'une Ville. Par exemple, il faut quelquefois la construire sur une hauteur détachée, que l'Assiegeant ne manqueroit pas d'occuper pour battre la ville; ou qui du moins lui seruiroit à couvrir son camp contre le feu des Assiegez. Quelquefois il s'y rencontre des marais ou des sources d'eau nécessaires aux habitans, qui en font vent fortifier le terrain pour les conserver. Bien souvent la ville est tellement bâtie en longueur, qu'une de ses extremités ne sçait commander à l'autre; ou bien elle est composée de plusieurs quartiers tellement separez par des Fossés & par des Remparts, que les différentes parties ne peuvent être commandées d'un seul poste de la Place. En semblables occasions l'Ingenieur choisira hors de l'enceinte des murs un terrain propre à bâtir la Citadelle; & fera son choix avec beaucoup de circonspection.

Soit qu'on donne à ces Citadelles la figure d'un Quarré, d'un Pentagone, ou d'un Hexagone, il faut toujours faire en sorte que leurs Bastions puissent commander à la Ville. C'est pourquoy le Centre de la Citadelle & les Angles de l'Epule des Bastions de la Ville, il ne faut pas que la distance excède le logarithme de 100 à 180. toises. Et leur Circonférence ne doit guère être plus grande que de 60. à 80. toises, afin que les Bastions de ces Citadelles soient à peu près de la grandeur de ceux de la Place, ainsi que l'on peut remarquer à ceux de la Citadelle de la ville de Leuve, en Brabant, sur la petite riviere de Géete.

Volgens Allain Manesson Mallet 'Les travaux de Mars' is de citadel 'toegevoegd' aan de vesting en staat er buiten, cfr dl1, pp.150-151.

DE CITADEL: een vierkante constructie

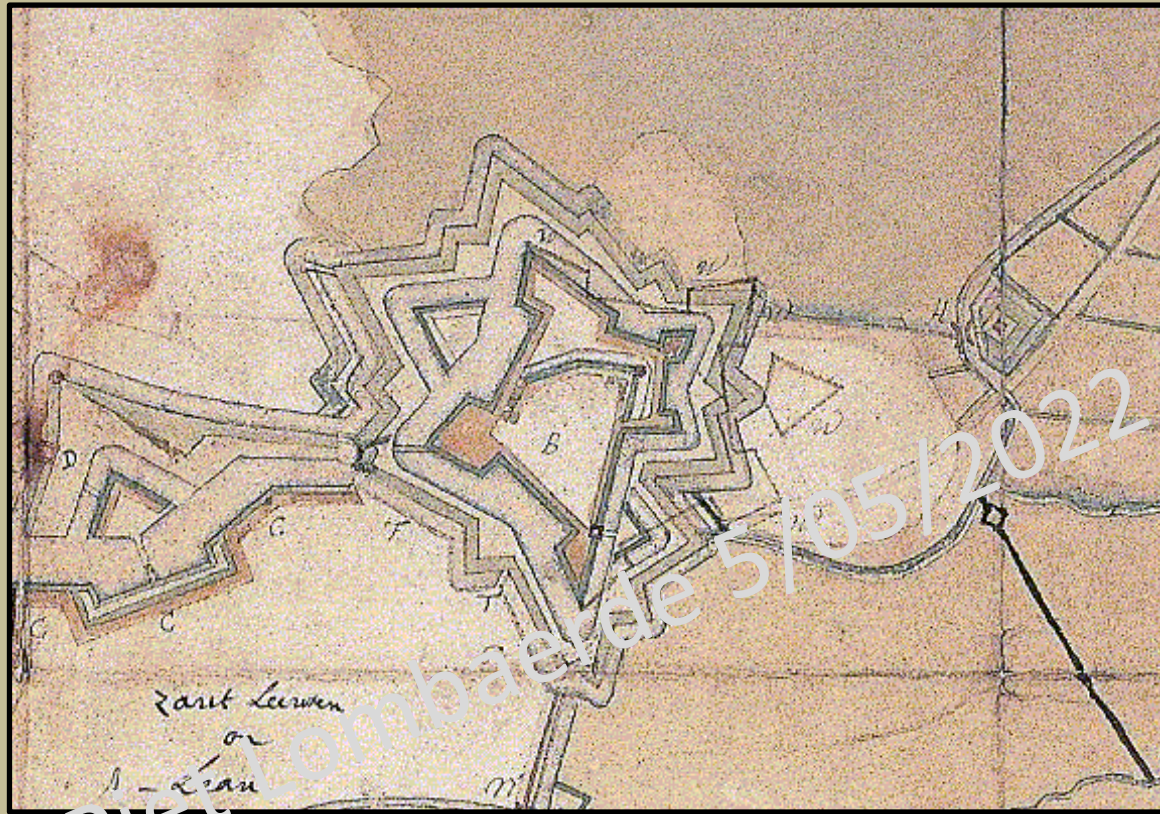

Cambrai

**DE CITADEL:
TOCH WEL EEN
ONREGELMATIGE
GEBASTIONEERDE VORM**

Lezing Prof. Lohmanera 5/05/2022

CITADEL

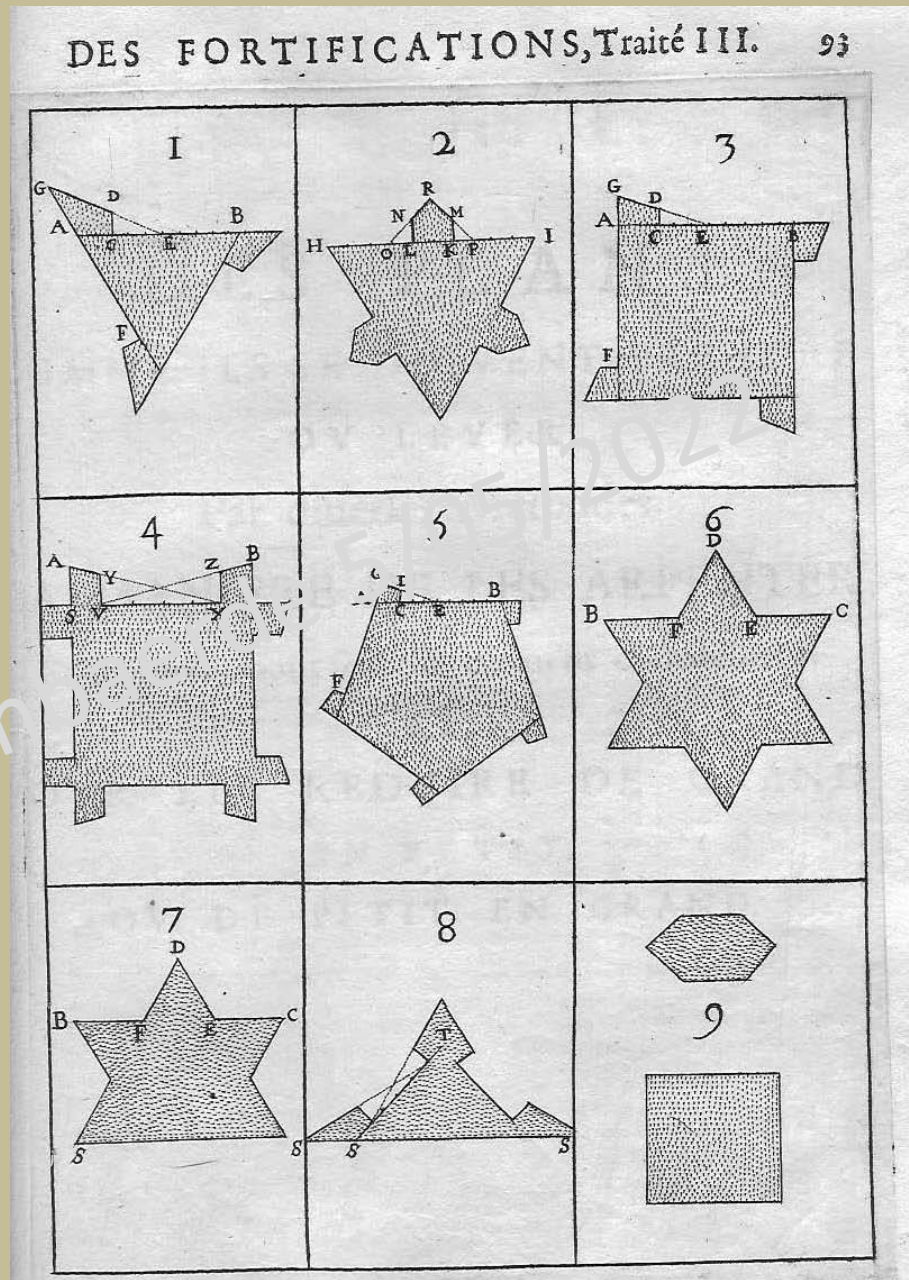
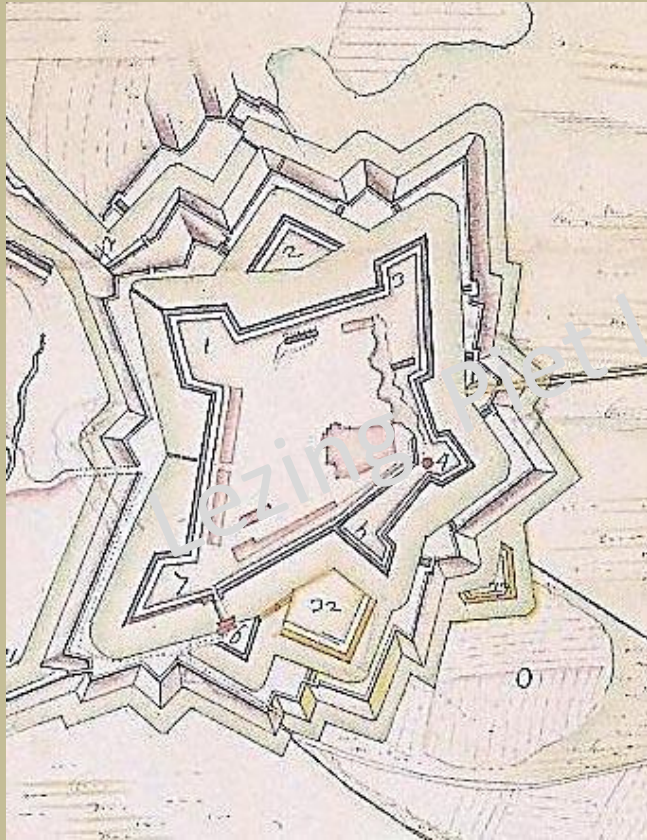

Heel kenmerkend zijn:

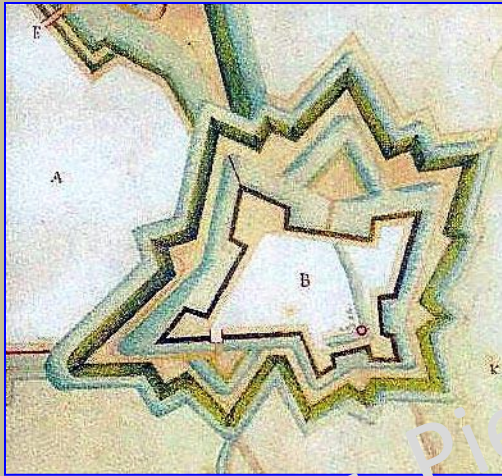
- de aarden versterkingen,
- het gebruik van een natte gracht,
- afwisseling van halve bastions met volwaardig bastion,
- het gebruik van ravelijnen.,
- in de plaats van een glacis tussen citadel en stad, werd een tweede gracht aangebracht.

Onregelmatige versterkingen:

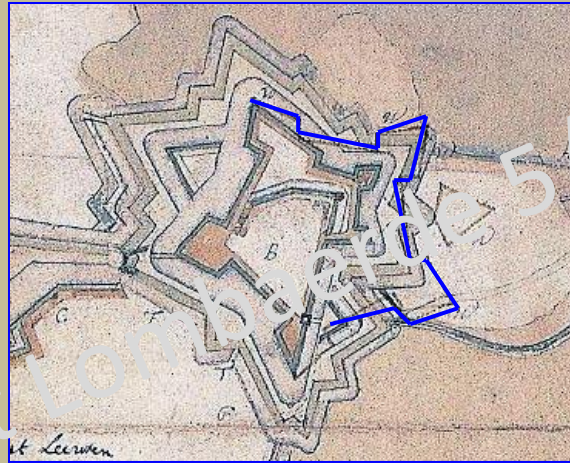
Gebruik van halve bastions en redans.

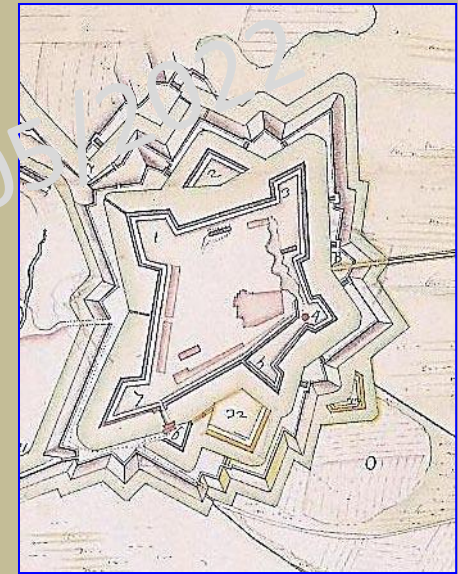
Citadel: drie fasen in het ontwerp

Toestand ca. 1672

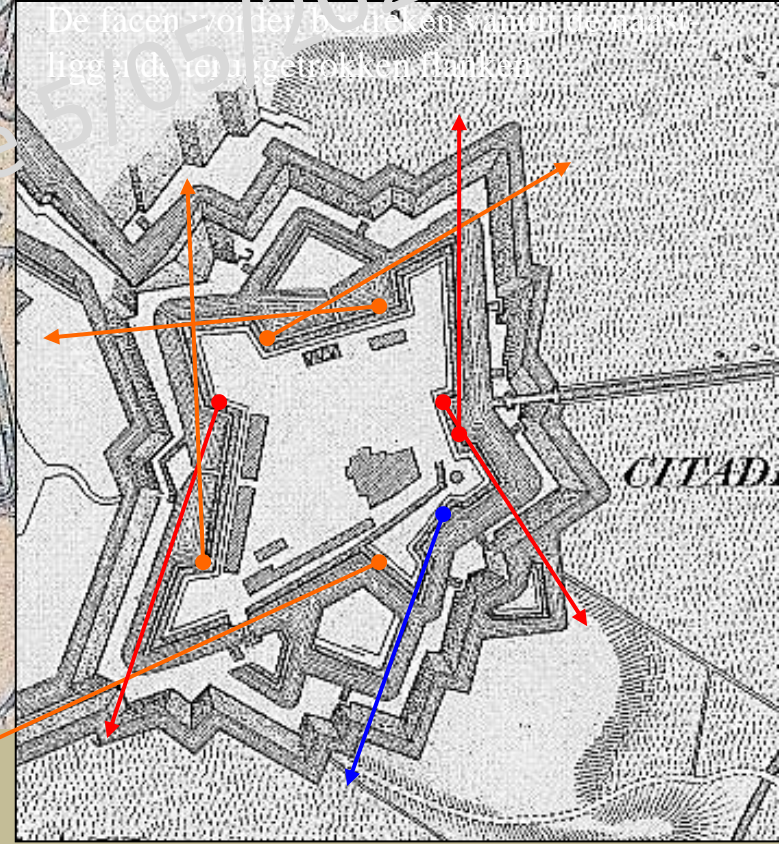
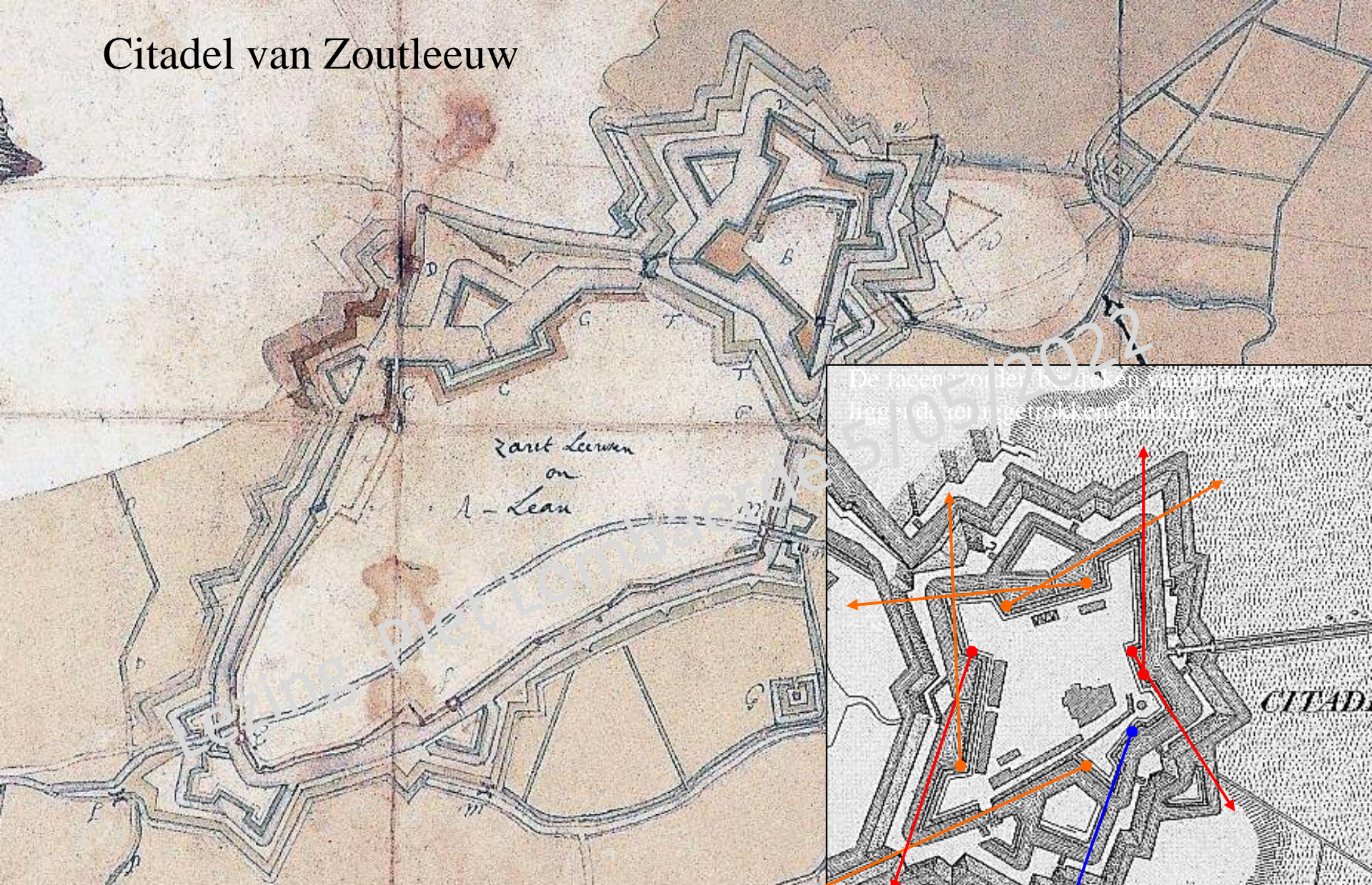

Vorstel ca. 1678 met ontwerp voor een vijfhoekige citadel en bijkomend ravelijn: niet gerealiseerd

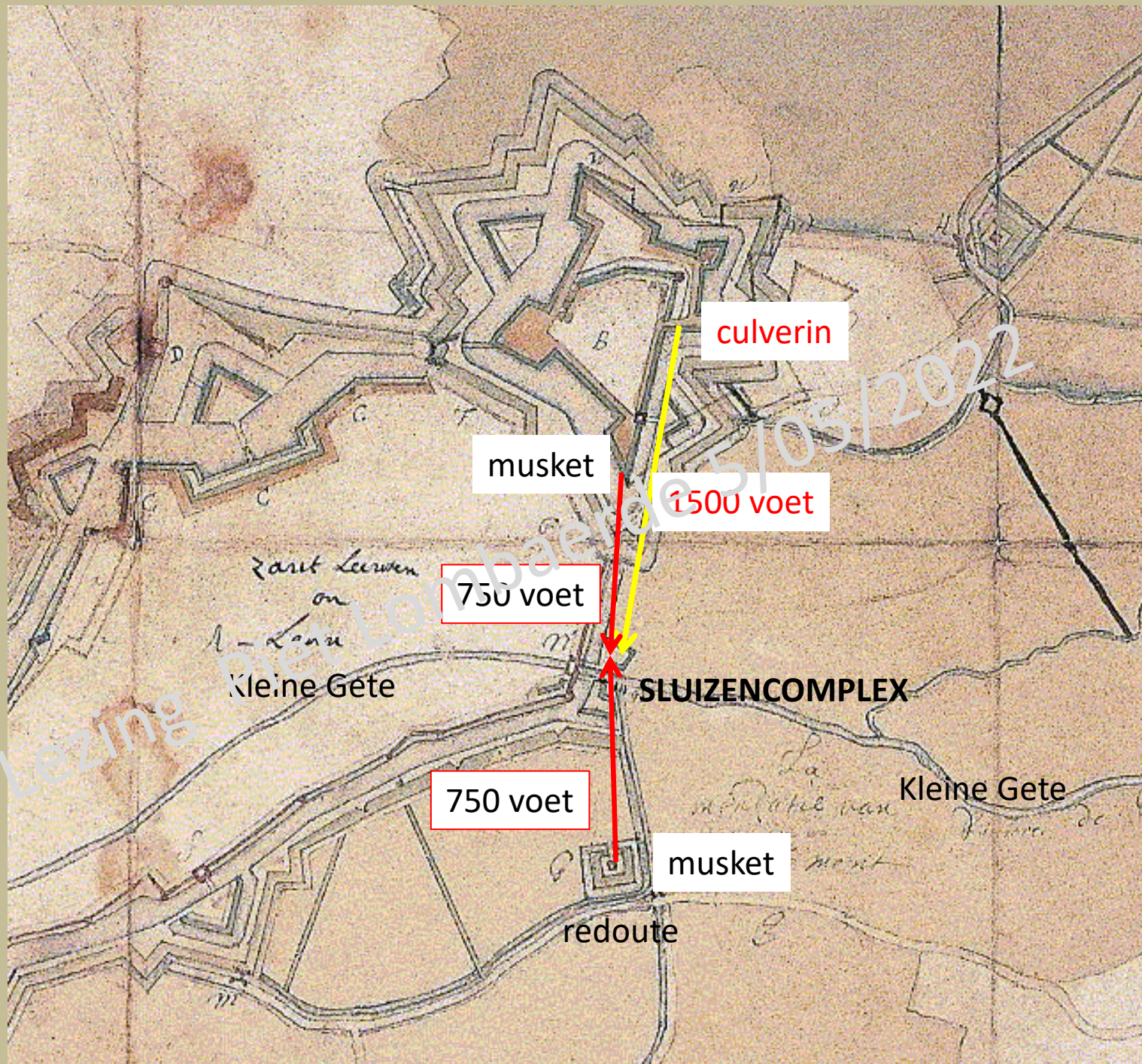

Toestand 1701 met toevoeging van een halve maan voor de courtine tussen de halve bastions St.-Philip en St.-Carolus en couvre-face

Citadel van Zoutleeuw

Toepassing van de Spaanse versterkingswijze:
de defensielijnen vertrekken vanuit de hoeken

culverin

musket

1500 voet

750 voet

Kleine Gete

SLUIZENCOMPLEX

750 voet

Kleine Gete

musket

redoute

**NIEUWE VOORSTELLEN
VOOR MEER
VOORWERKEN
VOOR
DE GEBASTIONEERDE OMWALLING**

Lezing Piet Lombardi 5/05/2022

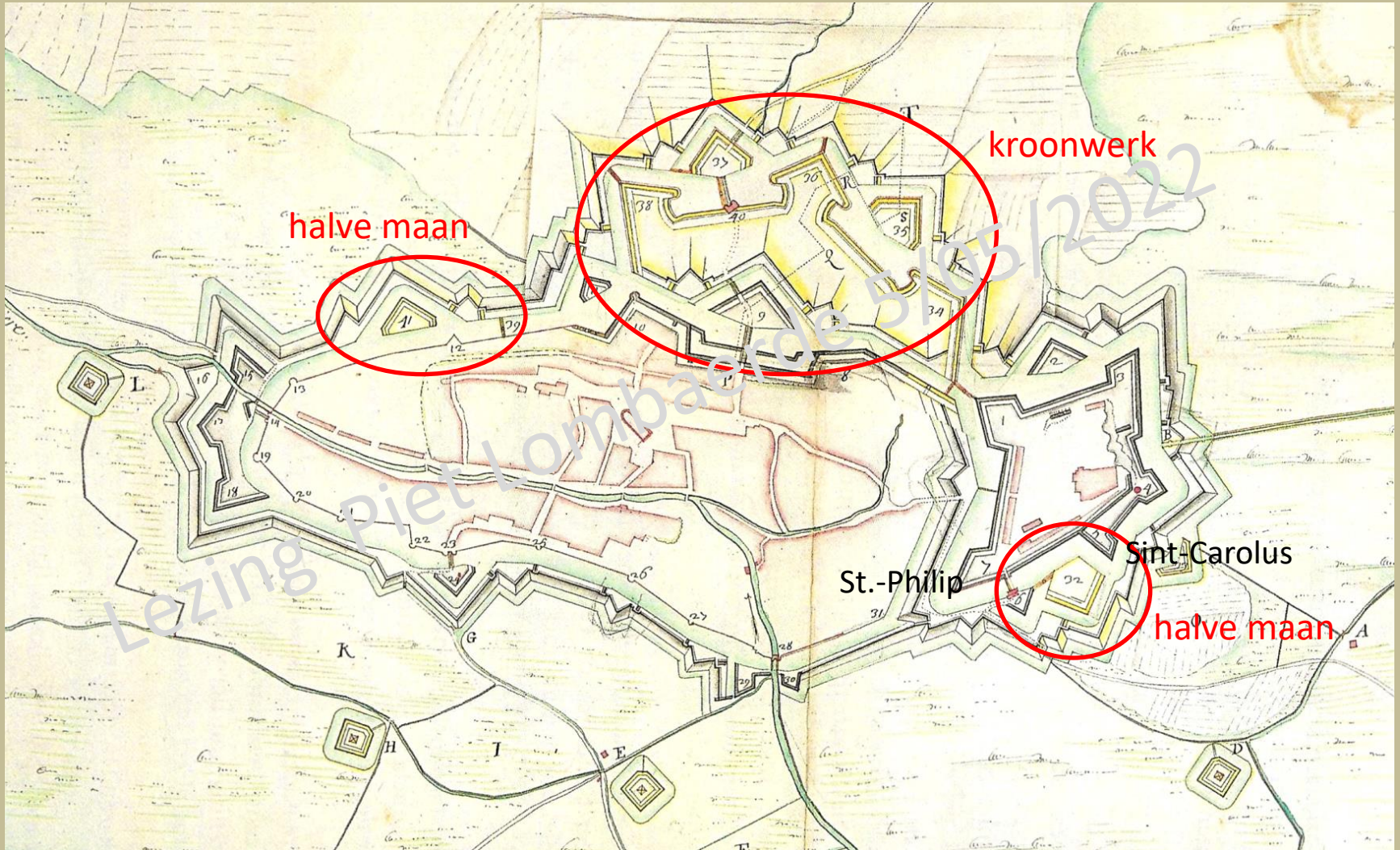
Belegering en inname van Zoutleeuw door de Franse legers van Lodewijk XIV

4 mei 1678

- inname gebeurde o.l.v. commandant La Breteche
- inname gericht op de citadel
- 50 soldaten zwommen 's nachts over de gracht, dan volgde de infanterie met bootjes
- tweede gracht werd eveneens overgestoken
- dan pas opende het garnizoen in de citadel het musket- en kanonvuur
- kanonnen werden op de stad gericht, die zich de dag daarop overgaf
- met vrede van Nijmegen in 1678 kwam Zoutleeuw terug in Spaans bezit

Voorstellen voor toegevoegde voorwerken 1701

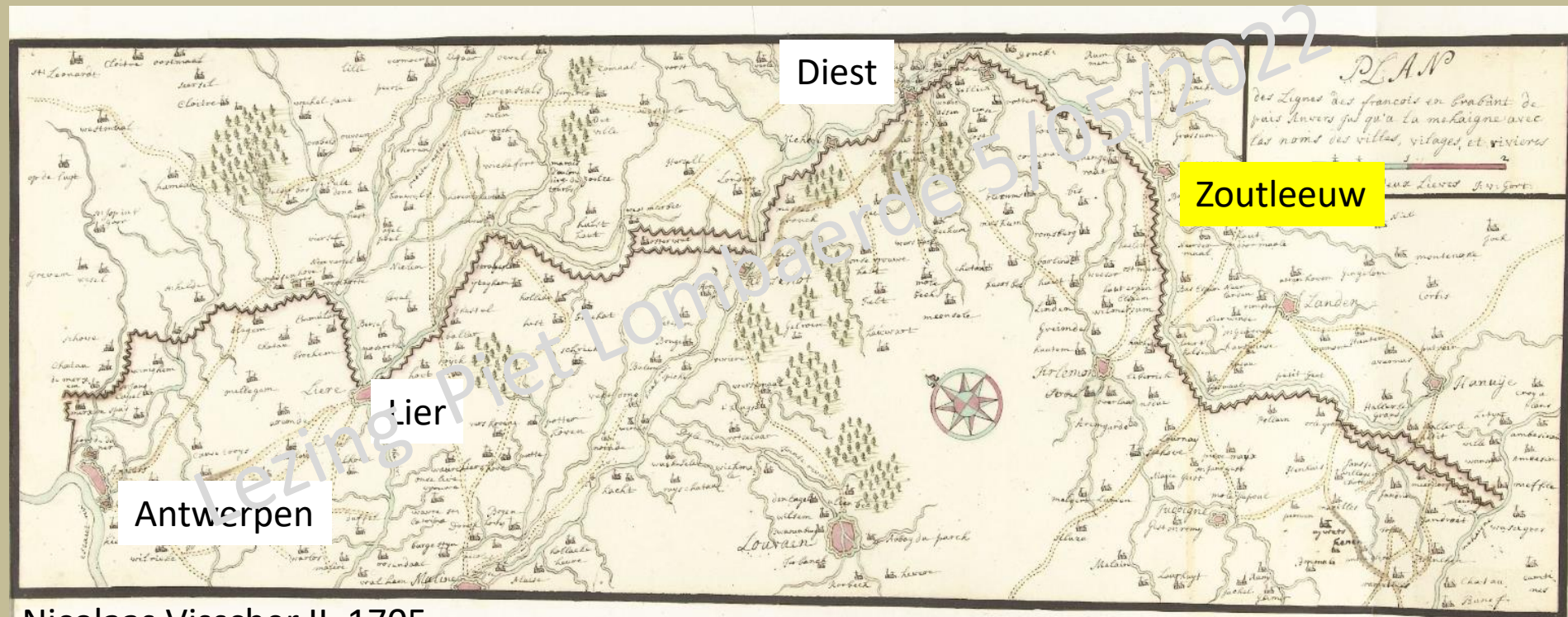
Vauban: drie belangrijke toevoegingen voorgesteld in 1701

**DE SPAANSE SUCCESSIEOORLOG
EN
HET BELEG VAN MARLBOROUGH**

Lezing Piet Lombaerde 5/05/2022

Spaanse Successie oorlog (1702-1713)

Zoutleeuw vormt onderdeel van de 'Brabantlinie' (Franse linie)

Nicolaas Visscher II, 1705.

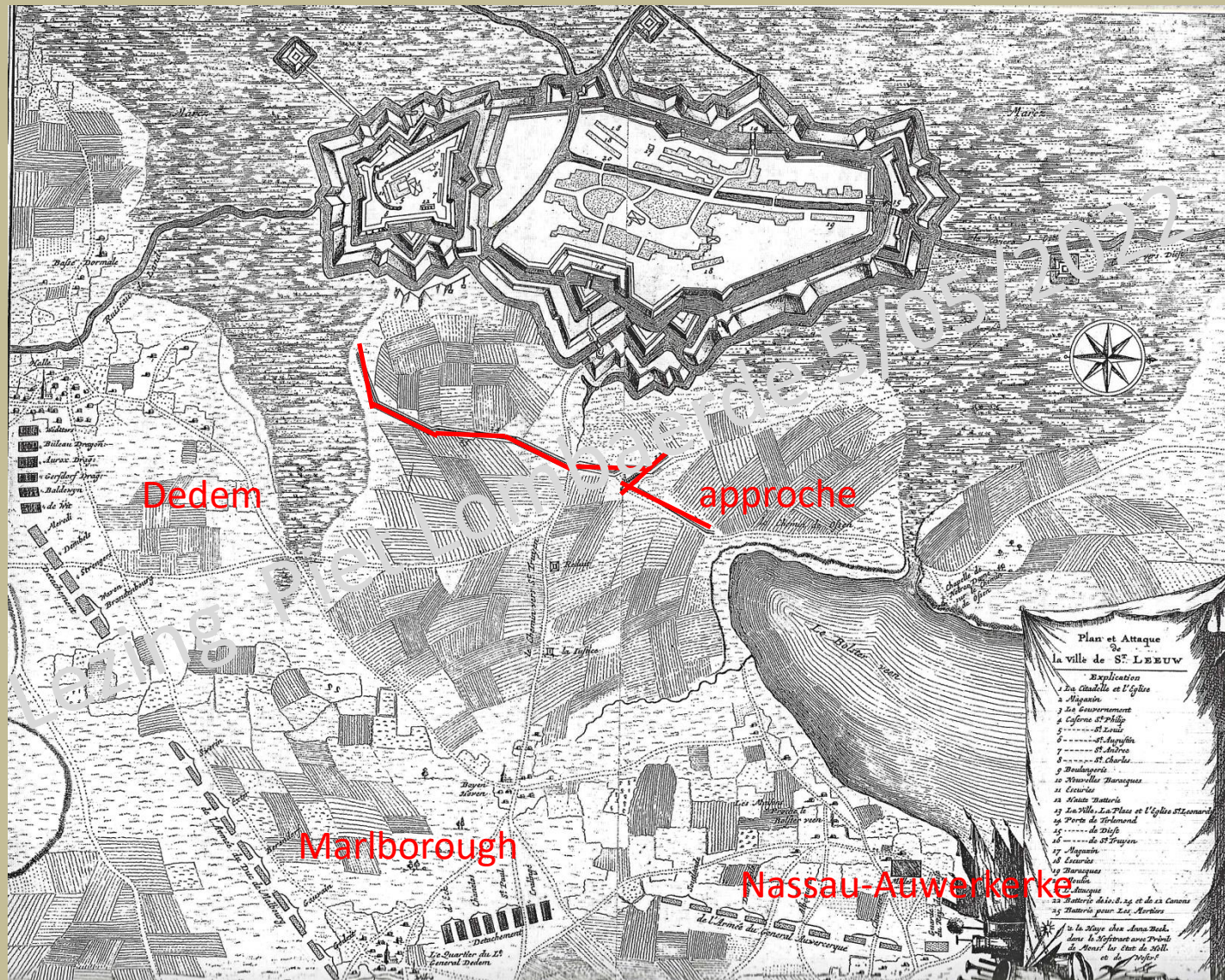
Linie in aarde van Sluis tot Namen, opgericht door het Franse leger tegen de Grote Alliantie: een getenailleerde niet-permanente veldconstructie

BELEGERING VAN ZOUTLEEUW OP 29 AUGUSTUS 1705 o.l.v. de hertog van Marlborough

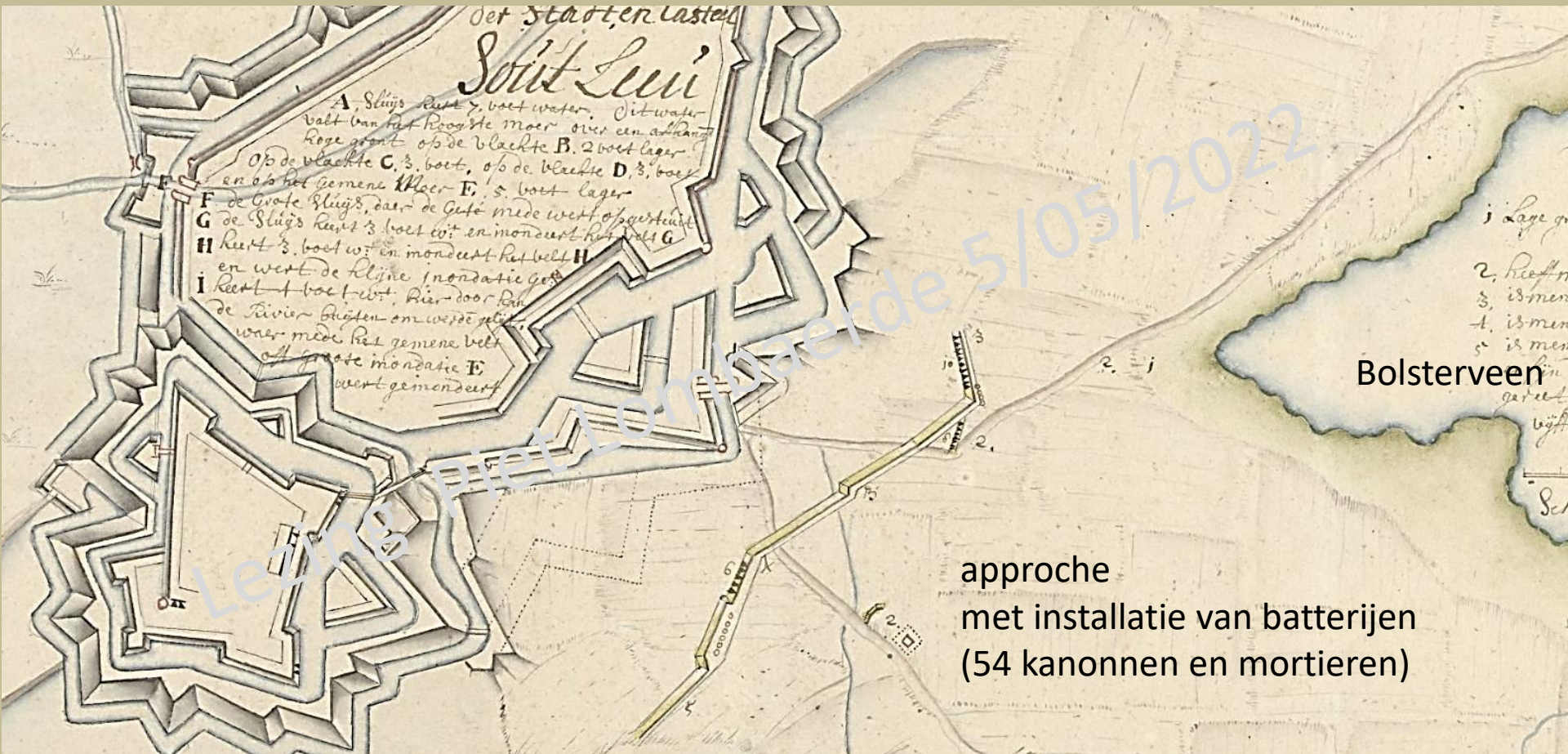

John Churchill, hertog van Marlborough (1650-1722)

Opstelling van de legers van de Grote Alliantie o.l.v. de hertog van Marborough vanaf 29 augustus tot 3 september 1705

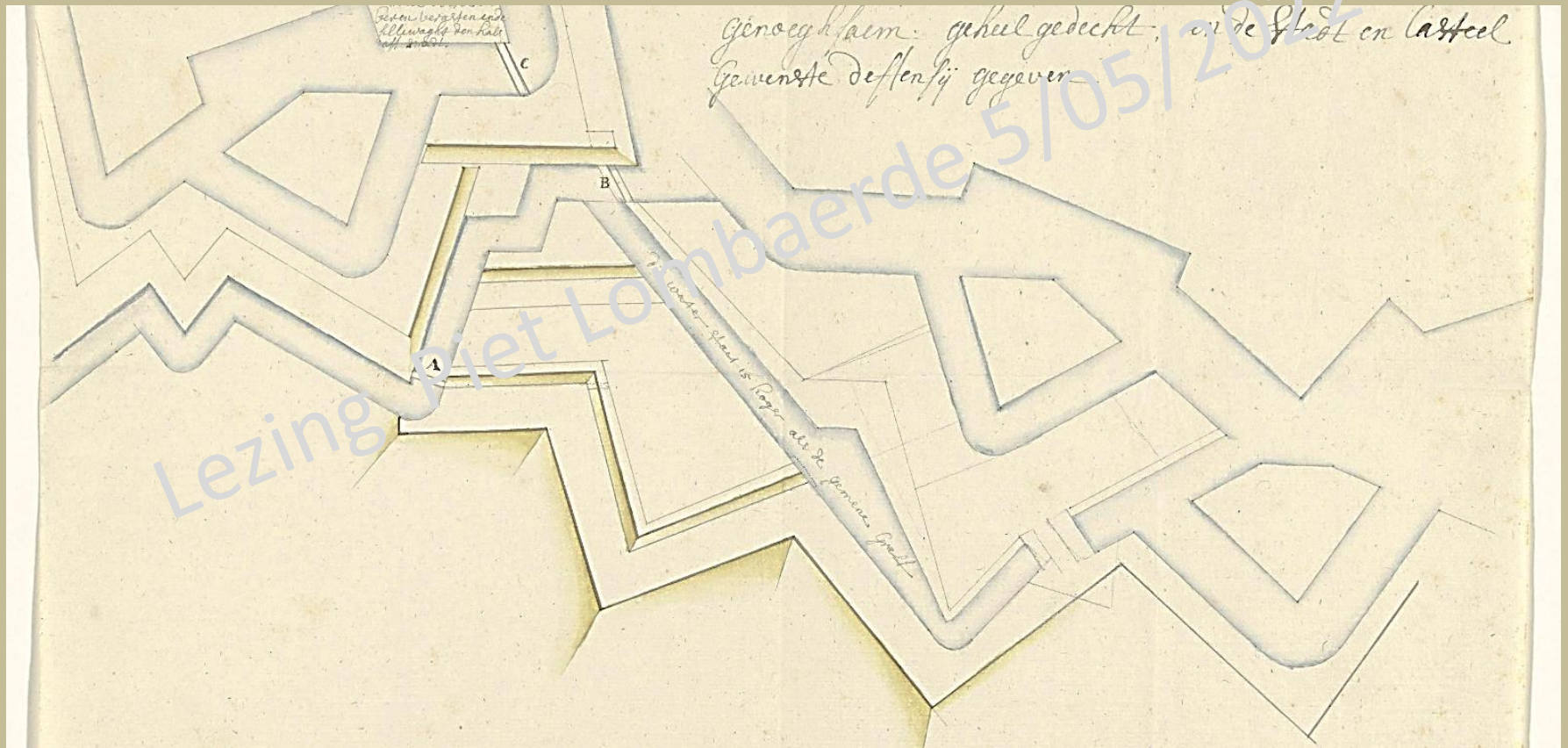

Approche van het leger van Marlborough om vesting van Zoutleeuw aan Sint-Truidense poort te benaderen

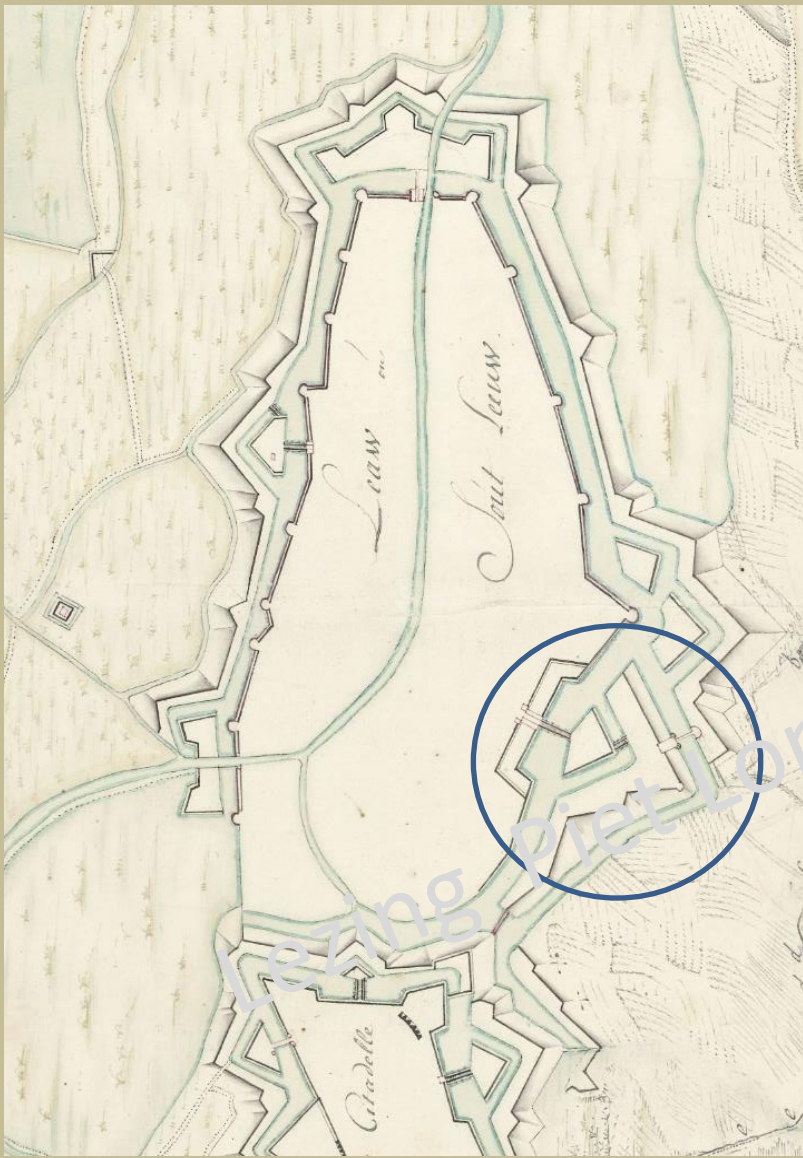
Overgave gebeurde op 5 september 1705

Nog in 1705 voorstel voor nieuwe voorwerken om drie beren in de grachten te kunnen bestrijken

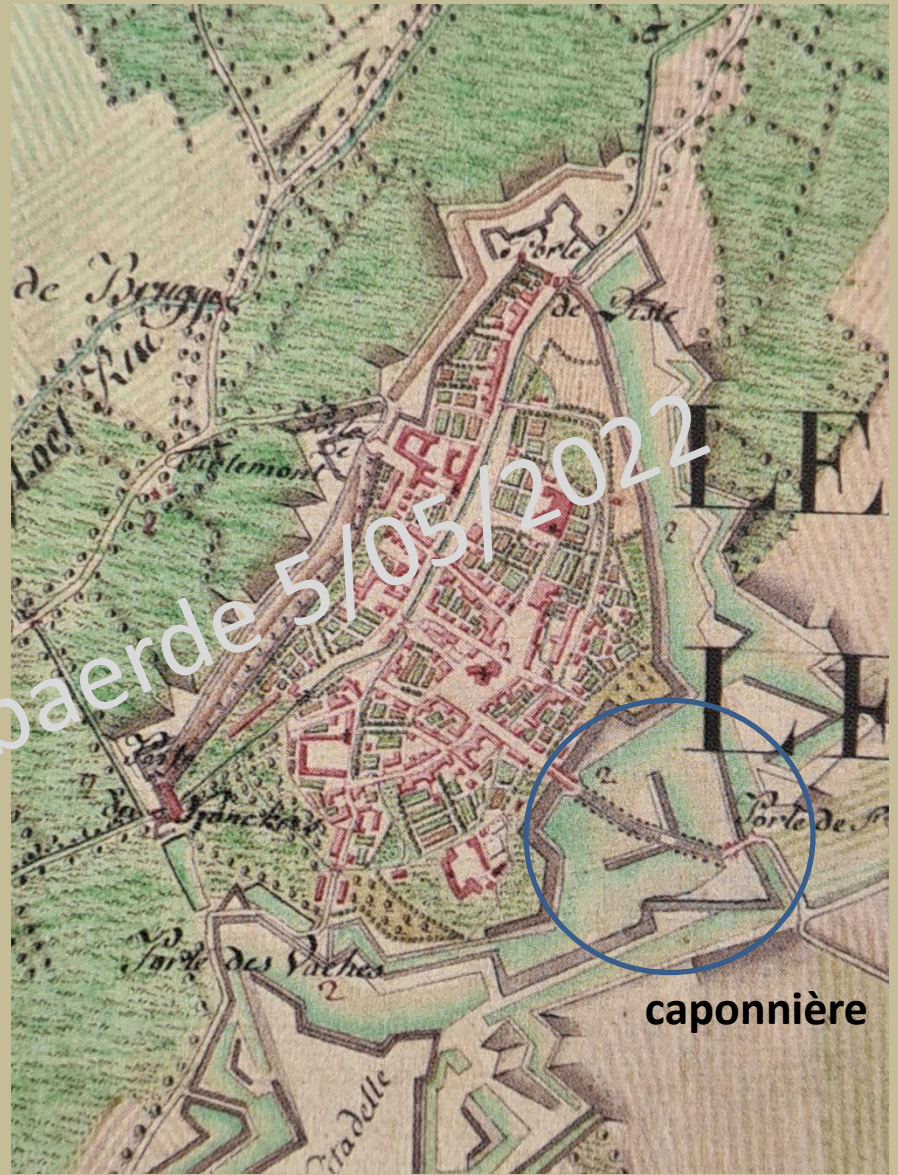

**EEN LAATSTE
BELANGRIJKE AANPASSING
TIJDENS
DE 18DE EEUW:
DE GROTE CAPONNIÈRE**

Lezing Piet Lombard de 5/05/2022

1705

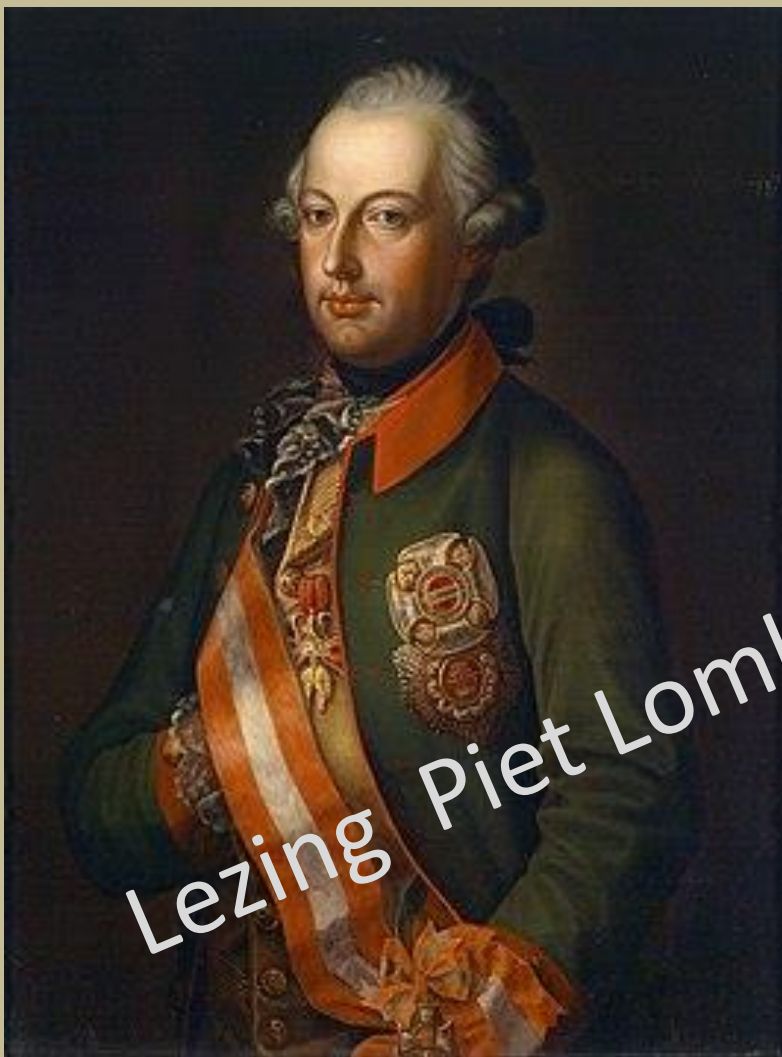
Ferraris 1770

Sint-Truidense poort: vereenvoudigde voorwerken met caponnière

Systeem van Louis de Cormontaigne (1696-1752)

Keizer Jozef II (1741-1790)

Het einde van de vesting Zoutleeuw

Ordonnantie van Jozef II van
16 april 1782 te Wenen:

Bevel tot afbraak van de vestingwerken
van zowat alle steden in de Oostenrijkse
Nederlanden, waaronder Zoutleeuw

*In 1784 begon de ontmanteling van de
stadsomwallingen en de citadel. De wallen
werden geslecht, de grachten opgevuld en de
gronden werden daarna verkaveld en verkocht
of verhuurd als grasland.*

BESLUIT

- **Nog heel wat vraagtekens: hoe zag de vesting Zoutleeuw er uit met zijn eerste gebastioneerde versterkingen? Bestaan er plannen of tekeningen van? Was er ooit sprake van een vierkante citadel?**
- **De gebastioneerde vesting Zoutleeuw is een type voorbeeld van de integratie onderdelen van een laat-middeleeuwse omwalling in een gebastioneerde constructie: de barbacane is daarvan een uniek nog gedeeltelijk bestaande constructie in Vlaanderen.**
- **De citadel van Zoutleeuw toont op expliciete wijze hoe een gebastioneerde constructie rekening houdt met de controle over de inundaties. Haar onregelmatige vorm is vrij zeldzaam.**
- **Wij hopen dat de nog bestaande restanten maximaal kunnen bewaard worden en dankzij archeologisch onderzoek nog kunnen uitgebreid worden.**